

Affektinen *vitsi* ja *hitsi* sekä niiden muodostamat kiteymät puhutussa
vuorovaikutuksessa

Pro-gradu -tutkielma
Katja Heinonen
Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen
ja pohjoismainen osasto
Suomen kieli
Toukokuu 2019

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisien kielten ja kulttuurien maisteriohjelma
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Suomen kieli		
Tekijä – Författare – Author Heinonen, Katja		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Affektinen <i>vitsi</i> ja <i>hitsi</i> sekä niiden muodostamat kiteymät puhutussa vuorovaikutuksessa		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2019	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 55 + 2 liitesivua
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmassa tarkastellaan <i>vitsiä</i> ja <i>hitsiä</i> sekä niiden muodostamia kiteymiä puhutussa vuorovaikutuksessa. Tutkimusmetodina käytetään etnometodologista keskusteluanalyysia. Tutkimuksen aineisto on noin 20 tuntia ja 7 minuuttia keskustelua, jossa <i>vitsejä</i> on 76 kappaletta ja <i>hitsejä</i> 11 kappaletta. Yhteensä <i>vitsejä</i> ja <i>hitsejä</i> on 87 kappaletta. Tutkimuksessa osoitetaan, että <i>vitsi</i> kiteymineen on yleisempi vuorovaikutuksen resurssi kuin <i>hitsi</i> kiteymineen. Aineistona tutkimuksessa käytetään suomenkielisiä kasvokkais- ja puhelinkeskusteluja. Aineisto on arkikeskustelua.</p> <p>Tutkimuksessa selvitetään <i>vitsin</i> ja <i>hitsin</i> funktioita sekä affekteja, joita <i>vitsillä</i> ja <i>hitsillä</i> ilmaistaan tai joihin kyseisillä kiteymillä reagoidaan. Tutkimuksessa osoitetaan, että <i>vitsi</i> ja <i>hitsi</i> sekä niiden muodostamat kiteymät ovat sekä kertojan affektiivisia keinoja kerronnassa että vastaanottajan affektiivisia keinoja kerrontaan reagoinnissa. Lisäksi tutkimuksessa tehdään havaintoja <i>vitsin</i> ja <i>hitsin</i> käytön eroista ja esitetään <i>vitsin</i> ja <i>hitsin</i> käytölle tyypillisiä konteksteja.</p> <p>Luvussa 3 käsitellään esimerkkejä, joissa <i>vitsillä</i> tai <i>hitsillä</i> aloitetaan uusi topiikki. Tutkimuksessa todetaan, että <i>vitsin</i> sisältämällä lausumalla voidaan palauttaa keskustelu topiikkiin, jota ei ole saatu päätökseen: kertojan on mahdollista palauttaa keskustelu alkuperäiseen aiheeseen, antaa uusi näkökulma tai syventää kertomusta. Tällöin <i>vitsi</i> liittyy esimerkiksi siirtymää ilmaisevaan adverbiin. Lisäksi tutkimuksessa näytetään, että <i>vitsi</i> on tyypillinen kertojan keino kerrontaa arvioivissa vuoroissa.</p> <p>Luvussa 4 tarkastellaan kiteymää <i>voi vitsi</i> responssina monitulkintaiseen kerrontaan kerronnan ollessa kesken. Luvussa osoitetaan, että <i>voi vitsi</i> voi saada enemmän positiivisen tai negatiivisen sävyn. Lisäksi osoitetaan, että <i>voi vitsi</i> merkitsee topiikin päättymistä, asian jatkokäsittelyn tarpeettomuutta tai laajemman kokonaisuuden päättämistä. Luvussa 5 käsitellään <i>vitsiä</i> reaktiona fyysisen ympäristön ärsykkeeseen: <i>vitsillä</i> ei reagoida ainoastaan toisen keskustelijan tuottamaan kielelliseen tekoon, vaan reaktio voi nousta myös esimerkiksi näkö- tai makuhavainnosta.</p> <p>Jatkotutkimuksen aiheena tutkielmassa esitetään <i>vitsin</i> ja <i>hitsin</i> käyttöä institutionaalisia keskusteluja sekä tarkempaa tutkimusta <i>hitsistä</i> kiteymineen.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords keskustelututkimus, keskusteluanalyysi, partikkelit, interjektiot, affektisuus, valenssi		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanin kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

SISÄLLYS

1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskysymykset, tutkimusaukko ja tutkielman tavoite	2
1.2 Aineisto sekä <i>vitsin</i> ja <i>hitsin</i> esiintymistä.....	5
1.3 Teoreettis-metodinen tausta.....	6
2 Teoriatausta ja keskeiset käsitteet.....	10
2.1 Partikkelien tutkimuksesta	10
2.2 Affekti, affiliaatio ja valenssi	13
2.3 Kerronnan jäsentymisestä	14
2.3.1 Johdantojakso ja kerrottavuus.....	15
2.3.2 Kerrontajakso.....	17
2.3.3 Vastaanottojakso	17
3 <i>Vitsi</i> ja <i>hiksi</i> affektisen kerronnan keinona.....	19
3.1 <i>Vitsi</i> ja <i>hiksi</i> uuden topiikin aloituksessa	19
3.2 <i>Vitsi</i> keinona jäsentää keskustelua	26
3.3 <i>Vitsi</i> osana kertojan evaluaatiota	29
4 <i>Voi vitsi</i> affektisena responssina kerrontaan.....	33
4.1 <i>Voi vitsi</i> responssina valenssiltaan monitulkintaiseen kerrontaan	33
4.2 <i>Voi vitsi</i> sekvenssin lopussa	38
5 <i>Vitsi</i> reaktion fyysisen ympäristön ärsykkeeseen sekä <i>vitsi</i> ja <i>hiksi</i> unohtamisen merkinä.....	41
6 Lopuksi.....	46
Lähteet.....	50
Liite: Keskustelunalyysin litterointimerkit	

1 Johdanto

Tutkin tässä pro gradussa affektista *vitsiä* ja sen muodostamia kiteymiä, joita ovat esimerkiksi *voi vitsi*, *ei vitsi*, *vitsi ku* ja *ai vitsi*, puhutussa vuorovaikutuksessa. Lisäksi sivuan *hitsiä* ja sen muodostamia kiteymiä – *vitsi* ja *hitsi* näyttävät kietoutuvan vähintään joiltakin osin yhteen ja jakavan samoja funktioita.

Kiinnostukseni *vitsiin* ja *hitsiin* sekä niiden muodostamiin kiteymiin heräsi vuonna 2017 Helsingin yliopiston Keskustelun partikkelit -kurssilla, jossa nimensä mukaisesti käsiteltiin partikkeleita ja niiden merkityksiä ja käyttöä vuorovaikutuksessa. Kurssilla kiinnostuin partikkelien vuorovaikutuspotentiaalista sekä moninaisista funktioista ja distribuutioista. Minulle syntyi tunne siitä, että partikkelit on nähty liian suppeasti ja partikkelien kategoria tietynlaisena ”jämäluokkana”. Olen kuullut sanottavan, että partikkelit ovat ”kasa taipumattomia sanoja”, jotka muodostavat taipumattomista sanoista koostuvan ”ylijämäluokan”. Tällaiset heitot – toisinaan jopa peruskoulun tai lukion opetuskikat – olivat ohjanneet ajatuksiani siihen, että partikkelit olisivat funktioiltaan suppeampia, mitä todellisuudessa. Hakulinen (2004: 115) toteaa, että partikkeli on aikaisemmin lauseopissa määritelty morfologisesti ja kategorian sisään on ahdettu kaikkien sanaluokkien sanat, jotka ovat taipumattomia, eli adverbit, pre- ja postpositiot, interjektiot ja konjunktiot. Nykytutkimus kuitenkin näyttää, että partikkelit ovat enemmän kuin morfologisesti määritelty ryhmä (ks. tarkemmin luku 2.1).

Ajatuksia, muistoja ja havaintoja partikkeleista heräsi kurssin aikana paljon ja niiden sekä uuden oppimani perusteella lähdin tekemään kurssin lopputyötä kiteymästä *voi vitsi*. Työtä tehdessäni ja tutkimuskirjallisuutta lukiessani kiinnostuin kiteymästä enemmän. Huomasin, että *vitsin* funktiot vuorovaikutuksessa ovat hyvin merkittäviä eikä aikaisempaa tutkimusta juurikaan ole. Ilmiö vaikutti yleiseltä ja jatkuvasti käytössä olevalta. Törmäsin *vitsiin* ja *hitsiin* sekä niiden muodostamiin kiteymiin ystävien kanssa keskustellessani, tv:tä katsoessani ja internetiä selaillessani. Jopa saamassa kirjeessäni ystäväni käyttää *vitsiä*, eri ihmisten lähettämistä WhatsApp-viesteistä ja Instagramista puhumattakaan. *Vitsi* ja *hitsi* tuntuivat tulevan esiin joka paikasta. Koska ilmiö on yleinen ja tiuhaan esiintyvä, en pystynyt käsittelemään lopputyössäni kuin hyvin rajallisen määrän *vitsejä*. Kiinnostus ja innostus jäivät kytemään ja moni käyttö jäi avoimeksi ja

vitsin merkitys vuorovaikutuksen kulkuun hämäräksi. Siksi päädyin tekemään pro gradun affektisesta *vitsistä* ja *hitsistä* kiteymineen.

1.1 Tutkimuskysymykset, tutkimusaukko ja tutkielman tavoite

Vitsi ja *hiksi* sekä niiden muodostamat kiteymät ovat tiuhaan käytössä arkipuheessa ja kuultavissa monissa vuorovaikutustilanteissa. *Vitsi* ja *hiksi* kiteymineen ovat tärkeitä, tajaan esiintyviä vuorovaikutuksen resursseja affektiivisessä, affiliatiivisessa keskustelupuheessa. Omat havaintoni *vitsin* ja *hitsin* käytön yleisyydestä eivät ole tuulesta temmattuja. Esimerkiksi Korp-korpushakuliittymästä löytyy tuhansia esimerkkejä *vitsistä* ja *hitsistä* erilaisissa korpuksissa. Tavallisessa keskustelupuheessa kasvotusten tai puhelimitse sekä erilaisissa sosiaalisen median viestimissä *vitsi* ja *hiksi* sekä niiden muodostamat kiteymät ovat runsaasti läsnä.

Vitsiä ja *hiksiä* sekä niiden muodostamia kiteymiä on tutkittu hyvin vähän. Pohjola (2013) on tarkastellut *voi*-partikkelia ja tämän seuralaisia eri tyyppisissä keskusteluissa ja konteksteissa. Seuralaisiksi Pohjola määrittelee erilaiset kiteytyneet lausumatyypit, kuten *voi miten ihanaa*, *voi mahoton*, *voi itku*, *voi vitsi* ja *voi ei*. Pohjola toteaa, että *voi*-partikkeli voi toimia responssina, vastauksena sekä kolmannessa positiossa. Lisäksi *voi* on käytössä topikaalisissa rajakohdissa ja referaateissa. Pohjola ei kuitenkaan ole spesifioinut, minkälainen kiteymä on kulloisessakin tilanteessa käytössä. Pohjolan tarkastelun ulkopuolella ovat erilaisten *voi*-partikkelin sisältämien kiteymien käytön ja yleisyyden systemaattisuus – Pohjola ei ole tutkinut, minkälaisen affektien ilmaisemiseen *voi*-partikkelin sisältämät kiteytyneet lausumatyypit ovat erikoistuneet. Käsittely painottuu siihen, riittääkö *voi* seuralaisineen ilman täsmentävää jatkoa vai ei. (Pohjola 2013; ks. työn lausunto.)

Korkalainen (2002) on tutkinut myötäelämisen dynamiikkaa. Korkalainen käsittelee omakohtaista kokemuskerrontaa ja myötäelävän käsittelyn onnistumista sekä vastustamista. Korkalainen pohtii työssään kertojan keinoja kutsua affiliaatiota, vastaanottajan keinoja tarjota affiliaatiota sekä toisaalta affiliaation torjumista. Lisäksi Korkalainen käsittelee päivittelyeläytymistä. Myötäelämisen yhtenä keinona Korkalainen näkee

päivittelyt, joihin hän lasekee mukaan kiteymän *voi vitsi*. Kiteymää ei ole kuitenkaan syvemmin tarkasteltu, vaan gradussa keskitytään yleisellä tasolla omakohtaisen kokemukseronnan myötäelävään käsittelyyn.

Hakulinen ja Sorjonen (2012) ovat tutkineet *voi että* -ilmausta ja todenneet sen olevan abivalentti responssi: ilmauksen tuottamalla puhuja osoittaa tunnistavansa, että häneltä odotetaan affektista vastaanottoa, mutta kiteymän avulla puhuja on merkittävästi vastaanottoa myönteiseksi tai kielteiseksi. Linkojoki (2014) puolestaan on tutkinut *voi sinua*-konstruktion semantiikkaa ja todennut, että konstruktioa käytetään empatian ja ironian osoittamiseen sekä etäännyttämiseen. Empatian osoittamiseen konstruktio ei riitä, vaan sen seurana esiintyy usein vakuuttelua – konstruktion merkitys on haalistunut konventionaalisissa ilmaisuissa (Linkojoki 2014). Rinne (1989) puolestaan on tutkinut kiro sanojen käyttöä keskustelussa.

Vitsin ja *hitsin* määrittely sanakirjoissa jää varsin suppeaksi – *vitsi* ja *hiksi* määritellään substantiiveiksi ja laajimmissakin määrittelyissä lieviksi kiro sanoiksi. Kielitoimiston sanakirja määrittelee *vitsin* seuraavasti: a) lyhyt huvittava juttu, vrt. pila, sukkeluus, kompa, sutkaus, kasku, anekdootti, b) niksi, konsti, "juju"; asian ydin, c) lievä kiro sanana, esimerkiksi *voi vitsi* (KS: s. v. *vitsi*). Nykysuomen sanakirja näkee *vitsin* lähinnä vain substantiivina: a) lyhyt huvittava juttu, jonka huvittavuus perustuu ilmauksen kaksimerkityksisyyteen tai yllättävään vastakohtaisuuteen, b) *vitsin* käyttö avartuneessa merkityksessä, esimerkiksi niksi, konsti tai asian ydin (NS: s. v. *vitsi*). Kielitoimiston sanakirja näkee siis yhdessä määritelmässään *vitsin* lievänä kiro sanana. Myös Isossa suomen kieliopissa *vitsi* on esimerkkinä voimasanoja käsittelevässä pykälässä (VISK § 1728). Kun voimasana muodostaa vuoron yksin tai partikkeli(e)n kanssa, se käyttäytyy interjektioiden tavoin. Voimasanat muistuttavat interjektioita myös prosodisesti, sillä niihin liittyy usein esimerkiksi poikkeavia sävelkulkuja ja äänteiden venytystä (VISK § 1728). Kielitoimiston sanakirja määrittelee myös *hitsin* lieväksi kiro sanaksi (KS: s.v. *hiksi*) ja Nykysuomen sanakirja käsittää *hitsin* substantiivina (NS: s.v. *hiksi*).

Stadin slangin suursanakirja määrittelee *hitsin* lievänä kiro sanana ja sadatteluna (s. v. *hiksi*) ja *voi hitsin* lievänä sadatteluna (s. v. *voi hitsi*). *Vitsi(t)* puolestaan nähdään 1) huudahduksena, sadatteluna tai harmitteluna sekä varsinkin tyttöjen käyttämänä kiertoilmaisuna ja *voi vitsi* huudahduksena, sadatteluna tai harmitteluna (s. v. *vitsi*).

Vitsi ja *hitsi* määritellään sanakirjoissa substantiiveiksi ja laajimmissakin määrittelyissä lieviksi kiro sanoiksi. *Vitsi* ja *hitsi* kiteymineen ovat kuitenkin paljon monitahoisempia ilmiöitä, ja *vitsillä* ja *hitsillä* kiteymineen on runsaasti muunkinlaista käyttöä kuin kiro sanamainen käyttö. Pohjolan (2013), Korkalaisen (2002) sekä Hakulisen ja Sorjosen (2012) tutkimukset toimivat oman työni pohjana. Gradussani jatkan *vitsin* ja *hitsin* funktioiden selvittämistä seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

- 1 Millaisten affektien ilmaisemisessa *vitsi* ja *hitsi* sekä niiden muodostamat kiteymät ovat käytössä keskustelussa? Onko *vitsin* ja *hitsin* sekä niiden muodostamien kiteymien ilmaiseva affekti positiivinen, negatiivinen, neutraali vai ambivalentti?
- 2 Mitä *vitsillä* ja *hitsillä* sekä niiden muodostamilla kiteymillä tehdään ja miten niiden käyttö vaikuttaa vuorovaikutuksen etenemiseen? Mitä tapahtuu ennen *vitsin* tai *hitsin* tuottamista? Miten *vitsi* tai *hitsi* tuotetaan ja minkälaisissa vuoroissa *vitsi* tai *hitsi* esiintyy? Mitä tapahtuu *vitsi*- tai *hitsi*-vuoron jälkeen?
- 3 Sekventiaalinen paikka: missä ja minkätyyppisessä keskustelussa ja sekvenssissä *vitsi* ja *hitsi* on käytössä?
- 4 Reagoidaanko *vitsillä* ja *hitsillä* juuri edeltävään vuoroon vai pidemmälle keskusteluun? Reagoidaanko affektiin vai asiaan? Minkä tyyppiseen affektiin tai asiaan *vitsillä* ja *hitsillä* reagoidaan?
- 5 Kuka tyypillisimmin tuottaa *vitsi*- tai *hitsi*-vuoron? Onko eroja, jos tuottaja on varsinainen puhuja tai vastaanottaja?
- 6 Onko *vitsillä* ja *hitsillä* sekä niiden muodostamilla erilaisilla kiteymillä eroja keskenään? Onko esimerkiksi löydettävissä eroa *vitsille* ja *voi vitsille*, jotka muodostavat suurimman osan esimerkeistäni?
- 7 Onko *vitsillä* ja *hitsillä* erilaisia tai samanlaisia käyttöjä? Millaisia?

Näiden kysymysten avulla olen luokitellut aineistoni gradun eri luvuissa käsiteltäviin luokkiin. Tutkimuskysymykset seuraavat aineiston analyysissa mukana. Työssäni avaen *vitsin* ja *hitsin* sekä niiden muodostamien kiteymien funktioita ja luon uudenlaisia ajatuksia *vitsin* ja *hitsin* tarkasteluun. *Vitsin* ja *hitsin* tutkiminen avaa runsaasti näkökulmia niin affektiin, partikkelien kuin arkipuheen tutkimukseen.

Seuraavaksi kuvaan aineistoni ja käsittelen *vitsin* ja *hitsin* esiintymiä erilaisissa konteksteissa.

1.2 Aineisto sekä *vitsin* ja *hitsin* esiintymistä

Tutkimukseni aineisto koostuu nauhoitetuista ja videoiduista kasvokkainkeskusteluista sekä nauhoitetuista puhelinkeskusteluista. Aineistoni on peräisin Helsingin yliopiston Keskustelututkimuksen arkiston keskusteluaineistosta. Aineisto koostuu äidinkielenään suomea puhuvien keskusteluista. Olen käynyt runsaasti läpi erityyppisiä keskusteluja institutionaalisesta keskustelusta arkipuheeseen ja naisten puheesta miesten puheeseen. Aineistossa keskustelijoiden ikä ja sukupuoli vaihtelevat. Huomattavaa kuitenkin on, että aineistoni koostuu arkipuheesta; en löytänyt institutionaalisia keskusteluja, joissa olisi käytetty *vitsiä* tai *hitsiä*. *Vitsille* ja *hitsille* tyypillinen konteksti näyttäisikin olevan juuri arkipuhe tuttavien kesken. Uskon kuitenkin, että *vitsin* ja *hitsin* käyttö ei rajaudu pelkkään arkikeskusteluun.

Aineistoni koostuu noin 20 tunnista ja seitsemästä minuutista keskustelua. *Vitsejä* ja *hitsejä* on yhteensä noin 87 kappaletta, joista *vitsejä* on suurin osa eli 76 kappaletta ja *hitsejä* vain 11 kappaletta. En ole laskenut mukaan aineistooni *vitsejä*, jotka ovat substantiivimaisessa käytössä, kuten esimerkiksi *siinä oli vähän tuommosta vitsiä seassa*. Aineistoni *vitsit* ja *hitsit* löytyvät signumeista¹ 101, 103, 111–113, 120–124, 151, 346, 377, 396, 440, 441 ja 444. Aineistoni on suurelta osin litteroitu valmiiksi käyttämällä keskustelunanalyysin litterointimerkkejä (ks. liite), joten olen vain tarvittavilta osin tarkentanut litteraatioita. Analyysiluvuissa tarkastelun kohteena oleva vuoro on lihavoitu ja merkitty nuolella.

Aineistossani *vitsi* esiintyy tyypillisesti *voi*-partikkelin jäljessä (noin 29 tapusta, joihin olen laskenut mukaan erilaisia lausumia, kuten *voi vitsi ku*). Sen lisäksi

---

¹ Lisäksi olen selannut karkeasti läpi signumit 070, 073, 075, 084–086, 089–090, 104, 106–108, 125, 128, 135–139, 147–151, 157–163, 168–169, 189, 191, 246–247, 355, 398, 435, 437–438, mutta en laske näitä aineistooni, sillä osumia ei ollut. Tämä antaa kuitenkin käsitystä siitä, että *vitsi* ja *hitsi* esiintyvät tyypillisesti arkikeskustelussa ja tietynlaisissa konteksteissa, sillä selatuissa signumeissa on mukana institutionaalisia keskusteluja.

aineistostani löytyy kiteymät *ei vitsi* (2 tapausta), *ai vitsi* (2 tapausta) ja *oi vitsi* (1 tapaus). Yleisimmin aineistossani esiintyy kuitenkin pelkkä *vitsi* (noin 33 tapausta, joihin olen laskenut mukaan erilaisia lausumia, kuten *vitsi ku*, *vitsi tuntuu et*). Lisäksi aineistossani on kolme monikkomuotoista *vitsiä* (*vitsit*) ja kaksi monikkomuotoista *voi vitsiä* (*voi vitsit*). Aineistooni sisältyy yksitoista *hitsiä*. Näissäkin tapauksissa yleisimmin esiintyy pelkkä *hitsi* (kuusi kappaletta, sisältäen esimerkiksi lausumia *hitsi et*) ja kiteytynyt *voi hitsi* (kolme kappaletta). Loput kaksi ovat kiteytyneitä *ei hitsejä*.

Asian hahmottamisen ja vertailun vuoksi esittelen muutamia karkeita lukumääriä *hitsin* ja *vitsin* sekä näiden muodostamien kiteymien osalta Korpin korpuksesta ”Internet-keskusteluaineistoja”: *vitsi* (74885 kappaletta sisältäen myös substantiivit), joka sisältää esimerkiksi kiteymät *voi vitsi* (1139 kappaletta), *ei vitsi* (393 kappaletta), *ai vitsi* (74 kappaletta), *no voi vitsi* (26 kappaletta) ja *hyi vitsi* (10 kappaletta) sekä *hitsi* (7702 kappaletta), joka sisältää esimerkiksi kiteymät *voi hitsi* (1073 kappaletta), *ei hitsi* (202 kappaletta), *ai hitsi* (87 kappaletta), *hyi hitsi* (68 kappaletta), *voi hitsi* (59 kappaletta), *no voi hitsi* (58 kappaletta) ja *no hitsi* (41 kappaletta). Sekä *vitsin* että *hitsin* muodostamisissa kiteymissä niin puhutussa kuin kirjoitetussakin vuorovaikutuksessa yleisimmät partikkelit ovat *voi*, *ei* ja *ai*. Mielenkiintoisia ovat myös lausumat, joissa esiintyy sekä *hitsi* että *vitsi*: *voi hitsin hitsi* (234 kappaletta), *voi hitsin vitsi* (41 kappaletta), *voi vitsin vitsi* (14 kappaletta), *voi vitsin hitsi* (yksi kappale). Tyypillisimmin *hitsi* tulee ennen *vitsiä*.

Seuraavaksi kuvaan analyysia ohjaavan keskustelunanalyysin perusperiaatteita.

1.3 Teoreettis-metodinen tausta

Työn teoreettis-metodisena taustana on etnometodologinen keskustelunanalyysi. Lisäksi olen hyödyntänyt aineiston etsimisessä ja käsittelyssä korpuslingvistiikkaa. Internetistä löytyvä Kielipankin konkordanssihakuohjelma Korp on erilaisten korpusten, aineistojen, selaamiseen ja tutkimiseen hyvin soveltuva hakuohjelma. Korpin avulla *vitsi*- ja *hitsi*-aineistojen kerääminen oli huomattavasti helpompaa. Korpin avulla *vitsin* ja *hitsin* käytön yleisyydestä erilaisissa korpuksissa, esimerkiksi internetin keskustelupalstoilla, erilai-

sisä teksteissä tai puhutussa kielessä, saa hyvän kuvan – Korpia käyttämällä on mahdollista saada nopeasti ja helposti karkeita lukumääriä yleisyydestä eri konteksteissa. Korpuslingvistiikan käyttö rajoittuu työni aineistonkeruuseen ja aineiston käsittelyvaiheeseen. Analyysityössä olen hyödyntänyt keskustelunanalyttistä metodologiaa.

Keskustelunanalyttinen tutkimus on siirtynyt Suomeen tekstilingvistiikan rinnalle 1980-luvulla Auli Hakulisen työn kautta. Pian tämän jälkeen keskustelunanalyysistä on tullut myös yksi Helsingin yliopiston suomen kielen oppiaineen erikoistumisvaihtoehto. (Kalliokoski & Sorjonen 2001.) Alkujaan keskustelunanalyysi pohjautuu Harold Garfinkelin 1960-luvulla kehittämään sosiologian suuntaukseen, etnometodologiaan. Garfinkelin peruseräpäätet vuorovaikutuksen yksityiskohtaisen rakentumisen tarkasteluun ovat seuraavat: 1) vuorovaikutus on rakenteellisesti jäsentynyt, 2) vuorovaikutukseen osallistuvat huomioivat kontekstin ja 3) mitään vuorovaikutuksen yksityiskohtaa ei voida sivuuttaa etukäteen merkityksettömänä. Lisäksi tarkasteltavan aineiston, vuorovaikutustilanteiden, on oltava autenttista. (Heritage 1996 [1984]: 9–12; 236–239.) Keskustelunanalyttisen tutkimuksen kohteeksi valitaan vuorovaikutustilanteita, jotka käytäisiin ilman tutkimustarkoitusta. Keskustelunanalyysin avulla tarkastellaan vuorovaikutusta toimintana.

Keskustelunanalyysi pohjaa ajatukseen, että kaikki kielen ilmaukset sisältävät symbolisen merkityksensä ohella odotuksen kontekstuaalisesta tulkinnasta – ilmaukset ovat indeksiaalisia (Heritage 1996 [1984]: 143–145). Vuorojen merkitys on usein muuta kuin mitä kieliopilliset rakenteet tai kirjaimelliset merkitykset yksinään ilmentävät. Kontekstin avulla ilmaukset ovat tulkittavissa tietyiksi toiminnoiksi. Kyse on teoista ja siitä, millaisina osanottajat niitä käsittelevät. Se, millaisena tekona vastaanottaja käsittelee vuoroa, paljastuu siitä, mitä vastaanottaja tekee. (Heritage 1996 [1984]: 249–257; Koivisto 2011.) Keskustelu rakentuu vuoro vuorolta ja puhujat esittävät toisilleen tulkintansa puheen kulloisestakin vaiheesta. Konteksti antaa vihjeitä siitä, millaisen kielellisen ilmauksen tuottaminen on riittävää ja tarkoituksenmukaista. Voidaan puhua intersubjektiivisen ymmärryksen kontekstin, joka on systemaattisesti julkipantu ja alati muuttuva, ylläpitämisestä. (Heritage 1996 [1984]: 255.) Keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa tutkittava ilmiö analysoidaan kontekstissaan. Lähestymistavassa kiinnitetään huomio siihen, mitä tapahtuu tutkittavaa ilmiötä ennen ja miten keskustelu jatkuu ilmiön

jälkeen. Näin saadaan kuva siitä, mitä vuorovaikuksessa tapahtuu ja miten vuorovaikutus rakentuu.

Tiedetään, että keskustelu rakentuu yhteistoiminnallisuuden periaatteen pohjalta. Tämä tarkoittaa sitä, että vuorovaikutus ja merkitykset rakentuvat puhujien yhteistyönä. Vuorovaikutuksessa kaikki rakenneosat, kuten hengitys, tauot, äänen voimakkuus, nauru ja painotukset, ovat merkityksellisiä. Keskustelu on rakenteellisesti järjestäytyntä ja jäsentynyttä, eikä yksityiskohtia voi sivuttaa tai pitää merkityksettömänä. (Heritage 1996 [1984]: 230–231; 249–257; 236–239.) Keskustelunalyysin avulla on voitu osoittaa, että jokin kielenkäytön piirre, jota on aikaisemmin pidetty vapaana vaihteluna, on olennainen vuorovaikutuksen sujumiselle (Routarinne 2003: 22–23). Keskustelunalyysisessä tutkimuksessa huomioidaan se, mitä sanotaan ja miten sanotaan. Keskustelunalyysisessä tutkimuksessa tarkastellaan, miten samassa vuorossa tai lausumassa esiintyvät piirteet ohjaavat tulkintaa. Tulkinta syntyy valintojen yhteisvaikutuksesta. Esimerkiksi puhujanvaihdokset, keskeytykset ja päällekkäispuhunnat kielivät vuorovaikutuksesta ja sen piirteistä.

Puhe on yksisuuntaista ja peruuttamatonta; sanottua ei voi muuttaa kuin korjaamalla, laajentamalla vuoroa tai aloittamalla uudelleen – puhuttu kieli on reaaliaikaista, lineaarisesti etenevää ja tilanteisesti muokkautuvaa (Schegloff 1996: 55–56; Routarinne 2003: 17; Koivisto 2011: 14–15). Kielellisten rakenteiden ja toimintojen kulku on usein ennakoitavissa, projisoitavissa, joten vastaanottajan on mahdollista tulkita sekventiaalisten, prosodisten ja rakenteellisten vihjeiden avulla sitä, milloin rakenneyksikkö, eli vuoron osa, ei ole vielä loppuunsaatettu ja toisaalta, milloin ilmaus lähestyy loppuaan (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974: 702–723; Auer 1996: 58–60). Syntaksin osalta puhutaan ennakointipotentiaalista, joka lisääntyy ilmauksen edetessä. Tämä tarkoittaa sitä, että rakenteen tunnistettavuus kasvaa samalla, kun vuoro etenee. Rakenneyksikkö on saatettu loppuun, kun rakenne ei enää projisoi lisää, vaan on rakenteellisesti itsenäinen. (Auer 1996: 58–60.)

Vuorovaikutuksen rakenteen ja vuorovaikutuksen sujumisen kannalta tärkeitä vuorovaikutuksen jäsennostapoja ovat vuorottelujäsenitys, sekvenssijäsenitys ja korjausjäsenitys. Jäsennykset toimivat kirjoittamattomien sääntöjen mukaisesti ja luovat pohjan keskustelulle, sen etenemiselle ja tulkinnalle. (Hakulinen 1997: 13–17; Heritage

1996 [1984]: 249–257.) Jokainen toiminto ennakoi sitä, mitkä soveltuvat seuraaviksi toiminnoiksi. Sekvenssit eli toimintajaksot ja sekventiaalisuus eli toimintajaksojen peräkkäisyys ja kytkeytyminen rajaavat sitä, kuka voi puhua, millainen toiminto voidaan esittää ja millainen on sopiva seuraavan vuoron rakenneyksikkötyyppi. (Heritage 1996 [1984]: 257–266; Routarinne 2003: 24.)

Keskustelunalyysi pohjaa äänitettyyn tai videoituun autenttiseen aineistoon, joka on saatettu kirjalliseen muotoon litteraatioksi. Litteraatio on yksityiskohtainen ja mahdollisimman tarkka kuvaus puheesta. Litteraatio sisältää myös keskustelun ei-kielellisiä aineksia, kuten tauot, hengityksen ja naurun – tarkoituksena on litteroida keskustelu sellaisena kuin sen itsekin kuulisi, jos osallistuisi keskusteluun. Tärkeää on saada esiin aidon vuorovaikutuksen piirteet. Litteraatiomerkit ovat pääosin yhteiset, Gail Jeffersonin kehittämät, mutta jokainen tutkija voi käyttää omia lisämerkkejään esimerkiksi korostaakseen tärkeäksi katsomaansa kielenpiirrettä.

Keskustelunalyysissä kuvataan vuorovaikutuksen jäsenytyneisyyttä sekä etsitään funktioita, joita kielen keinoilla ja vuorottelun käytänteillä on (Hakulinen 1996: 17). Keskustelunalyysille tutkimukselle on tyypillistä tunnistaa vuorovaikutuksen kannalta olennaisia ilmiöitä ja osoittaa niiden jäsenytyneisyys autenttisen aineiston avulla. Aineisto tutkitaan huolellisesti ja etsitään tutkittavasta ilmiöstä säännönmukaisuuksia, joiden perusteella aineisto luokitellaan ryhmiin. Lähtökohtana eivät ole tutkijan ennalta keksimät kategoriat, vaan kategoriat muotoutuvat autenttisesta aineistosta esimerkiksi sen myötä, millaisissa rakenteissa ilmiö toistuu. Tutkittavaa ilmiötä on myös hyvä verrata ilmiöihin, joilla on samantapaista käyttöä.

Autenttisen vuorovaikutusaineiston ja keskustelunalyysin metodin avulla on mahdollista tutkia vieraita vuorovaikutuksen ilmiöitä tai esimerkiksi näyttää jonkin jo tutkitun ilmiön tai kategorian monimuotoisuus ja vallalla olevan kuvauksen riittämättömyys (Koivisto 2011). Keskustelunalyysillä voidaan esimerkiksi osoittaa, että aikaisemmin vapaana vaihteluna pidetty kielenkäytön piirre, voi olla tärkeä vuorovaikutuksen sujumiselle. (Routarinne 2003: 22.) Keskustelunalyysin avulla voidaan tarkastella, millaisia kielellisiä keinoja tarvitaan tietynlaiseen keskusteluun tai tavoitteen saavuttamiseen sekä sitä, mitä keskustelussa voidaan tehdä käyttämällä tietynlaisia kielellisiä keinoja (Couper-Kuhlen & Selting 2001). Keskustelunalyysin metodin avulla ei päästä käsiksi puhujien mielensisäiseen maailmaan, esimerkiksi siihen, mitä puhuja toivoo, ajattelee tai

tuntee. Tarkastelun kohteena on se, mitä vuorovaikutuksessa voidaan havaita ja millaisia maailmoja puhuja rakentaa kielellisesti ja ei-kielellisesti vuorovaikutuksessa.

Omassa työssäni pyrin keskustelunalyysin metodin avulla laajentamaan ja monimuotoistamaan käsitystä *vitsistä* ja *hitsistä*. Keskityn kielellisen muodon tarkasteluun ja pyrin keskustelunalyysin avulla selvittämään, mitä keskustelussa voidaan tehdä, jos käytetään kielen keinoa *vitsi* tai *hitsi*. Ennen varsinaista analyysia, selvitän analyysin seuraamisen kannalta olennaista teoriaa ja käsitteitä partikkeleista, affektista ja kerrontajäsennyksestä.

2 Teoriatausta ja keskeiset käsitteet

Aineistoni koostuu toisilleen läheisten ihmisten välisestä arkivuorovaikutuksesta. Aineistoni vuorovaikutuksessa käytävät aiheet ja teemat ovat usein henkilökohtaisia ja affektiivisia. Tässä luvussa käsittelen ensin lyhyesti partikkelin tutkimusta, jonka jälkeen kokoan tutkimukseni kannalta olennaiset affektiin, affiliaatioon ja valenssiin liittyvät käsitteet. Viimeiseksi, alaluvussa 2.3, kuvaan kerronnan jäsentymiseen liittyvät perusajatukset. *Vitsi* ja *hitsi* ovat tyypillisiä juuri affektiivisessä kerronnassa ja kerrotun käsittelyssä.

2.1 Partikkelien tutkimuksesta

Työn johdannossa totesin, että aineistossani *vitsi* ja *hitsi* liittyvät tyypillisesti erilaisiin partikkeleihin, kuten *ai-*, *voi-* ja *ei-*partikkeleihin. Olennaisen osan aineistostani muodostavat tapaukset, joissa *vitsin* edellä esiintyy partikkeli *voi*. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *voi*-partikkeli on interjektio a) jolla voidaan ilmaista ihailua, ihmettelyä, yllättymistä, pahoittelua tai myötätuntoa, b) jota voidaan käyttää voimakasta tunnereaktiota ilmaisevissa huudahduksissa tai päivittelyissä, ja c) jolla voidaan ilmaista kipua, tuskaa tai ahdistusta (KS: s. v. *voi*). Myös nykysuomen sanakirjan mukaan *voi*-partikkeli on interjektio a) jolla voidaan ilmaista ihmettelyä, yllättymistä tai säikähdyttä, b) jolla voidaan osoittaa harmittelua, päivittelyä, myötätuntoa, säälittelyä ja surkuttelua, c) jolla voidaan ilmaista kipua, tuskaa ja ahdistusta, ja d) jolla voidaan osoittaa ihastusta ja mielihyvää

(NS: s. v. *voi*). Lisäksi osoitin, että *vitsi* ja *hitsi* määritellään sanakirjoissa lieviksi kirosanoiniksi.

Kun voimasana muodostaa vuoron yksin tai partikkeli(e)n kanssa, se käytetty interjektioiden tavoin. Voimasanat muistuttavat interjektioita myös prosodisesti, sillä niihin liittyy usein esimerkiksi poikkeavia sävelkulkuja ja äänteiden venytystä (VISK § 1728). *Vitsi* ja *hitsi* kiteymineen voidaankin määritellä aikaisemman tutkimuksen pohjalta interjektioiksi. Osoitan kuitenkin analyysissani, että *vitsillä* ja *hitsillä* kiteymineen on myös esimerkiksi dialogipartikkelimaista käyttöä.

Ison suomen kieliopin mukaan interjektioiden² keskeinen tehtävä on osoittaa tunnetta tai affektia ja interjektiot ovat reaktiivisia: niitä käytetään osoittamaan reaktiota tapahtuneeseen, edellä sanottuun tai puhujan omaan tunnetilaan (VISK § 856). ISK:n mukaan interjektio voi välittää yhdellä sanalla kokonaisen tunnetta tai muuta asennoitumista kuvaavan psykofyysisen tilan (VISK § 856), eikä affektisten ilmausten merkitys yleensä ole ilmauksen kirjaimellinen merkitys, vaan affektiset keinot tuovat ilmaukseen lisämerkityksiä (VISK § 1707).

Partikkeli on aikaisemmin lauseopissa määritelty morfologisesti, ja kategorian sisään on sijoitettu kaikkien sanaluokkien sanat, jotka ovat taipumattomia, eli adverbis, pre- ja postpositiot, interjektiot ja konjunktiot (Hakulinen 2004: 115). Nykytutkimus kuitenkin näyttää, että partikkelit ovat enemmän kuin morfologisesti määritelty ryhmä. Suomalaisessa vuorovaikutuslingvistiikassa partikkelitutkimuksella on tärkeä rooli ja keskustelunanalyttistä tutkimusta on kertynyt jonkin verran. Mainitsen alla muutamia tutkimuksia erilaisista partikkeleista, niin dialogipartikkeleista kuin interjektioistakin. Yhteistä alla olevilla tutkimuksilla on se, että ne osoittavat aikaisemman partikkelimäärittelyn jäykkyyden ja partikkelien funtioiden moninaisuuden suomalaisessa keskustelussa. Lisäksi kyseisten tutkimusten tulokset ovat olennaisia oman myös aineistoni analyysissa.

Waris (2006) on tutkinut *Just*-partikkelia; *Just* on totuttu luokittelemaan perinteisesti adverbiksi tai interjektioiksi, mutta luokittelu ei tuo esiin partikkelin kaikkia funktioita. Waris on keskittynyt *justiin* dialogipartikkelina, eli responsina esimerkiksi vastauksen jälkeen, mutta huomionut myös *justin* käyttöä erilaisissa sekventiaalisissa

² Aikaisemmin interjektioita on käsitelty myös muissa kieliopissa (ks. esim. Genetz 1890; Setälä 1904; Penttilä 1957; Hakulinen & Karlsson 1979; Vilks 2000). Muissa kielissä interjektioita ovat tarkastelleet mm. Goffman (1978), Ameka (1992) ja Reber (2012).

paikoissa. *Just* toimii sekä temporaalisena adverbina että fokuspartikkelina. Wariksen mukaan *just* ei ota edelliseen vuoroon tai sen uutuusarvoon kantaa ja on affektisesti neutraali. *Justilla* voidaan ilmaista ehdotonta samanmielisyyttä, mutta *justin* voi tulkita myös ironiseksi. *Just*-partikkelilla voidaan osoittaa saatu tieto riittäväksi ja *just* voi päättää välijakson, jonka jälkeen palataan keskustelun päälinjalle. Sekventiaalisesti partikkeli sijaitsee yleensä kohdissa, jossa puheena oleva topiikki alkaa hiipua; *just* tuotetaan useimmiten kohdissa, joissa toisen tuottama tiedollinen kokonaisuus on saatettu loppuun. *Justin* tärkeimpiä funktioita on toimia riittävän informaation merkinä. (Mt.)

Kunnari (2011) on tutkinut partikkelia *joojoo*: Partikkelia käytetään keskustelun taitekohdissa merkitsemään topiikin loppua, asian jatkokäsittelyn tarpeettomuutta tai laajemman kokonaisuuden päättämistä. Partikkelilla voidaan osoittaa edellä sanottu uudeksi tiedoksi tai uutisarvoltaan neutraaliksi; *joojoo* voi implikoida informaation tuttuutta kuulijalle. Lisäksi dialogipartikkelia voidaan käyttää erimielisyyttä implikoivissa tilanteissa tosissaan oloa ja vakuuttelua osoittavana partikkelina. Partikkelilla on *justin* tapaan myös ironinen funktio. (Mt.)

Sorjonen (1999, 2001) on puolestaan tutkinut suomen *joo*- ja *nii(n)*-partikkeleita ja on osoittanut, että kummallakin dialogipartikkelilla on oma eriytynyt tehtävänsä: *Joo*-partikkelia käytetään vastauksena kysymyksiin, joissa propositio on kyseenalainen. *Joo*-partikkelia käytetään silloin, kun tieto on jaettua tai jos meneillään oleva toiminta tai topiikki on lopussa. *Niin*-partikkelia puolestaan käytetään varmistamaan edellisen puhujan tarjoamaa tietoa. *Niin* tulkitsee kysymyksen varmistusta hakevaksi. Direktiivien kohdalla *joo*-partikkelien käyttö on huomattavasti yleisempää: *joo*-partikkelilla puhuja suostuu ehdotettuun toimintaan, kun taas *niin*-partikkeli ennakoii kielteistä vastausta ja on näin ollen preferoimaton. Affektiivisissa konteksteissa *niin*-partikkelia käytetään samanmielisyyden osoituksena ja sekventiaalisilta ominaisuuksiltaan *niin*-partikkeli ennakoii jatkoa. *Niin*-partikkelin käyttö liittyy hienovaraisuutta vaativiin tai keskustelun kannalta ongelmallisiin konteksteihin, kun taas *joo*-partikkelilla otetaan kerrottu vastaan neutraalimmin ja ilmaistaan edellisen vuoron sisällön ymmärtämistä. Lisäksi partikkelit liittyvät tiedon vastaanottoon esimerkiksi ilmoituksissa sekä kertomuksissa. *Niin*-partikkelilla esimerkiksi otetaan vastaan kertomuksen käännekohtiin sijoittuvia lausumia ja *joo*-partikkeli sijoittuu kohtiin, jossa on kerrottu tärkeää taustatietoa. (Sorjonen 1999; 2001.)

Lindeman (2014) tarkastelee gradussaan *oho*-interjektiota osoittaa, että *oho* on affektinen ja reaktiivinen interjektio, jonka perusmerkityksenä on ilmaista yllättymistä tai hämmästymistä. *Oho* voi olla positiivinen, negatiivinen tai ambivalentti, ja kontekstilla ja prosodialla on suuri vaikutus interjektion merkitykseen. *Oho* voi esiintyä kolmannen position vuorossa sekä reaktiona näköhavaintoon tai vahinkoon. (Lindeman 2014.) Lisäksi Koivisto (2011) on tutkinut esimerkiksi konjunktioita *ja*, *mutta* ja *että* puheenpuheen lopussa, Pihlajamaa (2019) *hei*-partikkelia, Kastari (2006) dialogipartikkeleita *aha(a)* ja *ai jaa* ja Pekkanen (2017) *okei*-partikkelia. Seuraavaksi käsittelem affektiin, affiliaatioon ja valenssiin liittyvää teoriaa.

2.2 Affekti, affiliaatio ja valenssi

Vitsi ja *hitsi* ovat keinoja ilmaista affektisuutta suhteessa meneillään olevaan toimintaan ja mahdollisen affektisen vuoron sekventiaaliseen asemaan. *Vitsi* ja *hitsi* kytkeytyvät tällä tavoin tunteiden ilmaisun ja tunnetilojen osoittamisen tutkimukseen. Tunteiden ilmaisua ja tunnetilojen osoittamista vuorovaikutuksessa kuvataan käsitteillä *emootio* (*emotion*) ja *affekti* (*affect*); käsitteet ovat rinnakkaisia ja toisensa eri tavoin sisältäviä (Sorjonen & Peräkylä 2012: 4). Affektin käsitettä käytetään kuitenkin tyypillisesti kielitieteellisessä tutkimuksessa ja *emootion* käsitettä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa (mts.). Käytän tässä tutkimuksessa käsitettä affekti.

Affektiset ilmaukset ovat konventionaalistuneita konstruktioita ja muita kielenaineiksia, joilla puhuja voi osoittaa suhtautumistaan tai asennoitumistaan puheenalaisen asiaan tai puhekumppaniinsa. Affektisuutta eli tunnepitoisuutta voidaan ilmaista leksikaalis-kieliopillisten ilmaisukeinojen lisäksi esimerkiksi non-verbaalisesti ja paralingvistisin keinoin. (VISK § 1707–1710). Affektisia ilmauksia esiintyy usein vastaanottajalle kohdistetuissa pyynnöissä ja kehotuksissa, arkaluontoisten asioiden esittämisessä sekä syytöksissä, hellittelyissä ja kiusoitteluissa. Affektisia ilmauksia sisältyy arvioihin, kannanottoihin, päivittelyihin ja sadatteluihin. Konstruktioit eivät välttämättä ole erikoistuneet vain jonkin tietyn tunnetilan tai asenteen osoittamiseen, vaan samalla keinolla voidaan ilmentää erilaista, jopa keskenään päinvastaistakin asennoitumista (VISK § 1707). Tällaisessa tilanteessa esimerkiksi prosodialla on suuri merkitys siinä, millaiseksi konstruktio tulkitaan.

Affiliaatio (*affiliation*) kuvaa keinoja käsitellä edellistä puheenvuoroa affektiivisena tai emotionaalisena ja tällä tasolla asettua edellisen puhujan kanssa samaan linjaan (*affiliate*) tai eri linjaan (*disaffiliate*). Affiliatiivisiksi keinoiksi määritellään empatian osoittamisen keinoja ja affilioivat vastaukset mukautuvat edellisen puhujan asenteeseen ja myötäilevät edeltävän toiminnon preferenssiä. Affiliatiivisuus toteutuu, kun vastaanottaja osoittaa myötämielisyyttä kertojan affektiiviseen tilaan. Asennoituminen (*stance taking*) puolestaan kuvaa osallistujien vuorovaikutuksessa rakentamaa suhdetta keskustelunaiheeseen, keskustelukumppaneihin sekä keskusteluun itseensä. (Sorjonen & Peräkylä 2012: 4–5; Stivers 2008.)

Psykologian tieteenalassa emotiolla on erilaisia tasoja, joista yksi on valenssi (*valence*). Valenssilla kuvataan affektin laatua: onko affekti positiivinen vai negatiivinen. Toisinaan affektia ei voi määrittää positiiviseksi tai negatiiviseksi, vaan valenssi voi jäädä myös spesifioimatta. Tällöin valenssi on ambivalentti. (Peräkylä 2012: 277.) Hakulinen ja Sorjonen (2012) ovat tutkineet *voi että* -ilmausta, ja todenneet sen olevan abivalentti responssi: ilmauksen tuottamalla puhuja osoittaa tunnistavansa, että häneltä odotetaan affektista vastaanottoa, mutta kiteymän avulla on merkitsemättä vastaanottoa myönteiseksi tai kielteiseksi. Omassa työssäni olen käsitellyt *voi vitsiä* responssina monitulkintaiseen kerrontaan.

Seuraavaksi avaan kerronnan teoriaa ja kuvaan prototyyppisen kerrontajäsennyksen osat.

2.3 Kerronnan jäsentymisestä

Kerrontaan liittyvää teoriaa ei voi tutkimuksessani sivuttaa – suurin osa aineistoni *vitseistä* ja *hitseistä* on tuotettu kerrontajäsennyksen eri vaiheissa. Niemelä (2011: 49) toteaa, että kertomuksen avulla jäsennetään maailmaa ja jaetaan kokemuksia. Affektisina kielellisinä ilmiöinä *vitsi* ja *hitsi* ovat keinoja tunteiden, asioiden ja ilmiöiden jakamisessa, osallisuuden ja eron ilmentämisessä sekä affektin asteen luomisessa eri tyyppisissä kerronnallisissa konteksteissa.

Kertomuksen voidaan ajatella koostuvan vähintään kahdesta narratiivilauseesta, jotka vievät tarinaa eteenpäin (Labov & Waletzky 1967: 3–38). Prototyyppinen kerrontajäsennys rakentuu johdantojaksosta, kerrontajaksosta ja vastaanottojaksosta

(Sacks 1974). Lisäksi Labov (1972: 362–375) on osoittanut kertomuksen koostuvan useista osista, jotka ovat johdanto eli abstrakti, orientaatio, juoniosa, evaluaatio sekä yhteenveto eli kooda. Evaluaatio voidaan jakaa Labovin (mts.) mukaan ulkoiseen evaluaatioon sekä upotettuun evaluaatioon. On kuitenkin huomattava, ettei arkikeskustelu aina täysin noudata tällaisia prototyyppisiä kaavoja, vaan kertomukset voivat muotoutua hyvinkin erilaisiksi niin sisällöltään kuin rakenteeltaankin. Kerronnalle on tyypillistä pitkät vuorot, jotka voivat koostua useasta rakenneyksiköstä; kertomusta luodessa kertoja ja vastaanottaja sitoutuvat normaalista vuorottelujäsennyksestä luopumiseen (Sacks 1974: 344–345).

Tässä alaluvussa käsittelen kerronnan teoriaa ja kerrontajäsennyksen rakentumista. Alaluvussa 2.3.1 käsittelen johdantojaksoa ja kerrottavuutta, alaluvussa 2.3.2 varsinaista kerrontajaksoa ja alaluvussa 2.3.3 vastaanottojaksoa. Käsittelyjärjestys on näin ollen prototyyppisen kertomuksen kulun mukainen.

2.3.1 Johdantojakso ja kerrottavuus

Keskustelulle on tyypillistä, että vuorot ovat lyhyitä ja vaihtuvat puhujalta toiselle melko nopeasti. Vuoron vaihdon mahdollisuus on läsnä lähes jatkuvasti – käytännössä jokaisen rakenneyksikön rajalla on mahdollisuus vuoron vaihtoon. Kerrontajäsennyksessä normaali vuorottelujäsennys ei sellaisenaan toimi, vaan kertoja varaa itselleen oikeuden useaan vuoron rakenneyksikköön. Tällainen varaus ja mahdollisuus tulevalle kerronnalle selvitetään johdantojaksossa. (Routarinne 1997: 140; 2003: 40; Sacks 1974: 340.) Johdantojaksoa voidaan kutsua myös johdantosekvenssiksi riippuen lähteestä (ks. esim. Routarinne 1997; 2003).

Johdantojakso muodostuu tavallisesti vähintään kahdesta vuorosta, joiden jälkeen kerrontajakso voi alkaa. Ensimmäisessä, toisinaan etiäiseksikin kutsutussa johdantojaksoson vuorossa kertojaksi tarjoutuva osoittaa kuuntelijaksi aiotulle, että hänellä on kerrottavaa. Tämä voidaan tehdä erilaisin tarjouksin tai pyynnöin, esimerkiksi kysymyksellä *arvaa mitä*. (Routarinne 1997: 140–141.) Etiäisvuoro on käsky-, kysymys- tai väitelauseen muotoinen ja sisältää tavallisesti luonnehdintaa kerrottavasta tai kerronnan kohteena olevasta ajasta, paikasta tai henkilöistä. Tyypillisesti etiäisvuoron jälkeen kuulija osoittaa asettuvansa kuulijan rooliin ja kehoittaa esimerkiksi *no*-partikkelilla kertojaa jatkamaan ja aloittamaan kerrontasekvenssin. (Routarinne 1997: 143; Sacks 1974: 340.)

Preferenssijäsennyksen (ks. tarkemmin esim. Tainio 1997: 93–110) mukaan tämä on odotuksenmukaista eli preferoitua toimintaa (Routarinne 2003: 42). Odotuksen vastaista eli preferoimatonta toimintaa on vastaanottajan roolista kieltäytyminen (Routarinne 2003: 42).

Kertomukseen voidaan johdattaa pidemmällä jaksolla, johdantosekvenssin ja kerrontasekvenssin väliin voi liittyä muuta toimintaa, kuten korjausjakso tai muu välisekvenssi, tai johdantojakso voi jopa puuttua. Johdantojakson puuttuminen on tyypillistä silloin, kun keskustelu koostuu useista toisiinsa liittyvistä kertomuksista, jotka seuraavat toisiaan sikermänä tai jos kertomus on tilannetekijän tai esiintymisympäristön laukaisema. Tällaisissa kertomuksissa edeltävä konteksti toimii perusteluna ja pohjana kerronnalle. (Routarinne 1997: 144–145; 2003: 50–55; Purra, Raevaara, Seppänen ja Tainio 1991: 17–19; ks. myös Ryave 1978: 114–117; Jefferson 1978: 220). Omassa aineistossani johdantojakso puuttuu usein ja *vitsillä* tai *hitsillä* aloitettu kertomus kumpuaa aikaisemmin sanotusta. On myös mahdollista, että vastaanottaja aloittaa johdantojakson tai houkutelee kerrontaan erilaisin kysymyksin tai kehoituksin (Routarinne 1997: 144–145; 2003: 43–44; ks. myös Mandelbaum 1987).

Johdantosekvenssillä on varsinaisen kerrontasekvenssin käynnistymisen kannalta merkittävä rooli: kertomukseen liittyvien asioiden luonnehtimisella kertoja luo kerrottavuutta. Kerrottavuus on sekä kulttuurista että tilanteista, ja kerrottavuutta tulkitaan normaaliuden ja epänormaaliuden taustaa vasten. (Routarinne 1997: 142.) Mitä suurempi on aiheen kerrottavuus, sen varmemmin kertoja saa vastaanottajan suostumuksen kerronnan jatkamiselle. Etenkin epätavalliset ja ääripäihin sijoittuvat, esimerkiksi jännittävät, kamalat, hauskat, ihanat ja hyvät, tapahtumat antavat aihetta kertoa. Kerrottavuutta voidaan rakentaa erilaisin kielellisin ja ei-kielellisin keinoin, kuten adjektiivin valinnalla, superlatiivin käytöllä ja erilaisilla luonnehdinnoilla. (Mts.)

Kerrottavuus pohjaa asian uutisarvoisuuteen: uutisarvoisuuden selvittämiseen ja luomiseen. Kertomisen ehtona voidaan pitää sitä, ettei kertomus ole vastaanottajalle ennestään tuttu (Routarinne 1997: 142). Johdantojaksossa kertojaksi tarjoutuvalla on mahdollisuus selvittää, onko kyseinen tilanne ja vastaanottaja otollinen ja sopiva kyseisen kertomuksen kerronnalle (Routarinne 1997: 141–142; Schegloff 2007: 38). Johdantojakson voidaan ajatella olevan kasvojen suojelua; kertoja ei heti aloita kerrontasekvenssiä, vaan selvittää ensin, onko kertomus mahdollista esittää kyseisessä ajassa ja paikassa, ja

onko vastaanottaja myötämielinen asettumaan kuuntelijan rooliin. Johdantosekvenssissä oleva luonnehdinta suuntaa odotuksia ja tulkintaa.

2.3.2 Kerrontajakso

Kerrontajakso on vähintään useammasta kuin yhdestä rakenneyksiköstä koostuva keskeytyksetön ja kommentiton kertojan vuoro, jolloin puhujan ei tarvitse tehdä tilaa vastaanottajan vuoroille (Routarinne 1997: 146; Sacks 1974: 344–345). Kerrontajaksossa rakenneyksiköiden väliset rajat eivät ole siirtymätiloja toisin kuin normalissa vuorottelujäsennyksessä. Syntaktiset rajakohdat, jotka voidaan havaita esimerkiksi sävelkulusta ja loppuun saatetusta lauserakenteesta, ovat kuitenkin paikkoja, joissa vastaanottaja voi reagoida kerrottuun. Reagointi voi koostua esimerkiksi dialogipartikkelista tai tarkentavasta kysymyksestä. (Routarinne 2003: 44–47.)

Kertoja ei siis useinkaan muodosta kertomustaan keskeytyksettä, vaan vastaanottaja voi reagoida kerronnan eri kohdissa. Kertoja voi myös itse tarjota vastaanottajalle tilaisuuksia osoittaa kerronnan seuraaminen tai tarve esimerkiksi tarkennukselle tai selvennykselle kuulemis- tai ymmärrysongelmatapauksessa. Korjausjakso on vastaanottajalle keino ottaa vuoro ja säädellä kerronnan etenemistä koko kerrontajakson ajan. (Routarinne 1997: 148–149.) Korjausjakson aloittamalla vastaanottaja voi ottaa vuoron, vaikka kertoja ei olisi esittänyt paikkaa puuttua puheeseen. Korjausjakso voidaan aloittaa, vaikka rakenneyksikön tuottaminen olisi kesken. (Routarinne 2003: 46).

Kertomusten tapahtumat voivat sijoittua menneisyyteen, tulevaan tai kuviteltuun (Goodwin 1990: 231; Routarinne 1990: 34). Kerrontajakso päättyy tunnistettavaan päätepisteeseen, jonka jälkeen vastaanottojakson aloittaminen mahdollistuu. Vastanottojakson aloittamisen määrittely on puhujien yhteistyön tulos.

2.3.3 Vastanottojakso

Kerrontajaksossa normaali vuorottelujäsennys on tauolla: kertojan on mahdollista käyttää useista rakenneyksiköistä koostuvia pitkiä vuoroja, kun vastaanottaja siirtyy kuulijaksi. Vastanottojakso on tila, jossa palataan tavalliseen vuorottelujäsennykseen. Tällöin kerrontasekvenssi on saavuttanut tunnistettavan päätepisteen, esimerkiksi kerronnan huipennuksen, jonka jälkeen puhujat voivat siirtyä normaaliin vuorotteluun. (Routarinne 1997: 150.) Kerrontajakson jälkeisen normaalin vuorottelun tunnistaa usein siitä, että vuorot

palaavat lyhyiksi ja koostuvat yhdestä rakenneyksiköstä. Vuorot myös vaihtuvat tasaiseen tahtiin.

Johdantojakso ja kerrontajakson alku sekä vastaanottojakso nivoutuvat usein jollakin tapaa yhteen: kerrontasekvenssin alun orientoiva aines antaa vihjeitä siitä, milloin kerronta on saavuttamassa loppunsa ja vastaanottojakson aloittaminen on mahdollista. Kerronnan huippukohtaan sijoittuu usein kommentointia, kannanottoja, naurua, miimisiä keinoja ja referointia (Routarinne 1997: 150–151; Haakana 1996: 367–368).

Kertomuksen huipentuminen on kertojan ja vastaanottajan muodostama kerronnan päätepiste, joka laukaisee vastaanottosekvenssin. Huippukohta on keskustelijoiden yhteistyön tulos. Vastaanottojaksossa kuulija osoittaa, miten on kertomuksen ymmärtänyt. Tällöin kertoja voi hyväksyä tulkinnan tai täsmentää kertomuksensa kärkeä, jos tulkinta ei syystä tai toisesta ole ollut riittävä tai sopiva. (Routarinne 1997: 150–151.) Huippukohta ei siis ole pelkästään vastaanottajan tai kertojan osoittama kohta, vaan muodostuu ja tarkentuu yhteistyössä.

Tavallisesti kertoja pohjustaa vastaanottoa ja esimerkiksi kielellisin ja ei-kielellisin keinoin osoittaa, millainen vastaanotto on toivottua, sopivaa ja kyseisessä kontekstissa preferoitua. Kertojan on siis mahdollista ohjata kuulijan tulkintaa ja vastaanottoa – sillä, miten kertomus ilmaistaan, on merkitys kertomuksen vastaanottamisessa (Peräkylä & Sorjonen 2012: 418–419). Esimerkiksi affiliaation osoittamiseen kerronnan aikana riittää usein pelkkä nyökkääminen tai sanallinen minimipalaute, esimerkiksi *mm* tai *joo*. Kerronnan huippukohdissa tällainen vastaanottajan vuoro on kuitenkin affiliaation osoittamiseen heikko. Tällöin kertoja voi jatkaa huippukohdan rakentamista saadakseen riittävän palautteen, esimerkiksi samanmielisen vastakannanoton. (ks. esim. Stivers 2008: 31–51; Mandelbaum 2013: 499–502)

Kerronta on arkikeskustelussa tyypillinen keino välittää ja jakaa tunteita, osoittaa suhtautuminen asioihin sekä luoda identiteettiä. Kertomalla voi tehdä erilaisia tekoja, kuten kontrastoida, tulkita ja täydentää sekä osoittaa samanmielisyyttä tai erimielisyyttä. (Routarinne 2003: 55.)

Seuraavaksi siirryn varsinaiseen aineiston analyysiin. Aloitan käsittelemällä *vitsiä* ja *hitsiä* affektisen kerronnan keinona (luku 3), jonka jälkeen käsittelen *vitsiä*

ja *hitsiä* affektisena responsina kerrottuun (luku 4). Viimeisessä analyysiluvussa, luvussa 5, käsitelen *vitsiä* ja *hitsiä* muistamisen merkinä ja reaktiona fyysisen ympäristön ärsykkeeseen.

3 *Vitsi* ja *hitsi* affektisen kerronnan keinona

Vitsi ja *hitsi* ja niiden muodostamat kiteymät voivat olla niin kertojan affektiivisia keinoja kerronnassa kuin vastaanottajan affektiivisia keinoja kerrontaan reagoinnissa. Tässä luvussa perehdyn *vitsiin* ja *hitsiin* ja niiden muodostamiin kiteymiin kertojan keinona.

Alaluvussa 3.1 käsitelen esimerkkejä, joissa *vitsillä* tai *hitsillä* aloitetaan uusi topiikki. Alaluvussa 3.2 käsitelen *vitsiä*, joka jäsentää affektiivista keskustelua: *vitsin* sisältämällä lausumilla voidaan palauttaa keskustelu kertomukseen, jota ei ole syystä tai toisesta saatu vielä päätökseen. Usein tällaisissa tapauksissa keskustelu on niin sanotusti ajautunut sivuraiteille, jolloin kertojan on mahdollista palauttaa keskustelu alkupe räiseen aiheeseen tai antaa alkuperäiseen topiikkiin jokin uusi näkökulma tai sävy tai sy ventää kertomusta. Tällaisia asioita *vitsi* ei kuitenkaan riitä yksin tekemään, vaan tällöin *vitsi* liittyy usein esimerkiksi siirtymää ilmaisevaan adverbiin tai partikkeliin. Lisäksi *vitsi* näyttäisi olevan tyypillinen kertojan keino kerrontaa evaluoivissa vuoroissa. Tästä tarkemmin alaluvussa 3.3.

Tuon analyysin ohessa esille *vitsin* käytölle tyypillisiä konteksteja sekä affekteja, jotka muodostuvat *vitsin* ja kontekstin yhteispelinä.

3.1 *Vitsi* ja *hitsi* uuden topiikin aloituksessa

Tyypillisesti uusi topiikki alkaa aineistoni esimerkeissä *vitsin* tai *hitsin* sisältävällä ketjulla, joissa *vitsin* tai *hitsin* tai niiden muodostaman kiteymän jäljessä on konjunktio. Tällaisia uuden topiikin aloitustapoja ovat esimerkiksi *vitsi kun*, *voi vitsi ku*, *vitsi tuntuu et* ja *hitsi et se oli tylyy se ku*. *Vitsi* voi sekä ketjuuntua että olla ketjuuntumatta konjunktion kanssa. Jälkimmäisestä esimerkkejä ovat *vitsi kävi niin nolosti*, *vitsi siel oli* ja *vitsi oli nolo*.

Aluksi osoitan, että *hitsi* ja *vitsi* toimivat uuden topiikin aloituksissa, jonka jälkeen tarkastelen syvemmin *vitsillä* aloitettujen topiikkien affektia. Seuraavassa esimerkissä uusi topiikki viriää aikaisemmasta puheenaiheesta: Aila ja Bea ovat puhuneet ruokakauppaan menemisestä nälkäisenä.

(1) [SG377_1]

```

01 A:  mut sit ku on nälkänen (.) kaupassah
02      nii (.) näkee silleen niinku (.)
03      haistaa ja maistaa sen ruuan jo kun
04      kattoo sitä tiskillä
05 B:  nii
06      (2.0)
07 B:->fhitsi se on mun mielestä niin
08      huvittavaa ku Aino on just nyt (0.5)
09      silleen niinku ruvennu
10      syömään Nutrilett(h)iaf
11 A:  hh .hhh [onks siin mitään järkee.
12 B:      [et
13 B:  no (.) siis ku se (.) ei mitenkään
14      todellakaan niinku laihutusmielessä
15      tai minään sellasena mut et .hhh et
16      just ku sille selvis et ne nutriletit
17      on oikeestaan silleen niinku et (0.5)
18      sellasena niinku välipalana paljon
19      fiksumpi ku vaik suklaapatukka (.)
20      sillee (.) [et-
21 A:      [nii
22 B:  et koska niis on kaikkee niinku
23      muutaki ja ei oo niin fmakeitaf
24      .hhh ni (.) se just os(h)taa n(h)iit
25      nut(h)rile(h)ttejä niinku tollast

```

Esimerkissä Bea aloittaa uuden topiikin evaluoivalla vuorolla (r. 7–10), jonka alussa on *hitsi*. Vuorolla aloitetaan kerrontajakso ja evaluoidaan tuleva tarina huvittavaksi. Vuorolla suunnataan kuulijan odotuksia ja luodaan kerrottavuutta. Aihepiiriltään uusi topiikki liittyy edeltävään: puheena on ruoka. Aila ei kuitenkaan asetu samaan linjaan Bean kanssa, vaan osoittaa erimielisyyttä kyseenalaistamalla puheen kohteena olevan Ainon Nutriletin syönnin (r. 11).

Seuraava esimerkki on samankaltainen ylläolevan kanssa, mutta tällä kertaa *hitsi* kiteytyy *että*-konjunktion kanssa affektisen kerronnan alussa:

(2) [SG120a Laksyja_ja_vohveleita]

```

01 Oona:  -> -Hitsi et se oli tylyy se .hh ku (.) fm(h)eil
02          o(h)l(h)i: ruotsin- eiku ton: son-, h. mikä tää

```

```

03          nyt on (0.2) englannin semmone kuulustelu tai
04 sell#ane# (.) sanakuulust>elus s(h)e (.)
05          [(-) ]
06 Lotta:    [-<en]glannin>,
07 Oona :    nii,
08          (0.2)
09 Milja:    ni[h:,
10 Oona :    [mie kirjotin, mie kirjotin iha f_kylmänviileest
11          (.) partiot:f .hh ku (.) siin >piti<,
12          (.)
13 Milja:    [°hi hi° ]
14 Oona :    [eiku p-pa-partiotik. .mhh ja @mie katoi et
15          <-mikä@ täss_on vikana> tässä ku, (.)-miu >piti<
16          kirjottaa pat_riotik.
17          (.)
18 Lotta:    mm::?

```

Oonan aloittama kertomus on virinnyt aikaisemmasta topiikista: puheenaiheena on ollut partio. Se on tuonut Oonan mieleen englannin sanakuulustelun, jossa on pitänyt kirjoittaa sana 'patriotik', mutta Oona oli kirjoittanut 'partiot'. Oonan kertomus on affektinen ja *hitsillä* osoitetaan tulevan kertomuksen affektisuus. Myöhemmin paljastuu, että Oona pelkää, että sanakoe ei mene läpi. *Hitsillä* aloitetaan arahko aihe, mutta aiheen arkuus eksplikoituu vasta kerronnan lopussa.

Seuraavassa esimerkissä uusi topiikki aloitetaan kiteytyneellä lausumatyyppillä *voi vitsi ku*.

(3) [SG120a Laksyja_ja_vohveleita]

```

01 Oona :    fne oli iha hauskoja(h)f ha ha .hh aha?h heh
02 Lotta:    aijsaa,
03 Oona :    heh he hee
04 Milja: -> voi vitsi ku (mie oti) osumaa on tänää (siihe
05          °äidinkieleopettajaa°).
06          (.)
07 Oona :    fno f, khm khm
08          (0.3)
09 Oona :    hö [hö hö hö
10 Milja:    [siis mie kyllä luule] et jos s_ei anna siulle
11          kymppii nii se kyl niiku tosi törkeetä?,
12 Oona :    >nii<,
13 Milja:    fnii ja se o törkee jos ei anna m(h)iulle ysii:f

```

Jälleen uuden topiikin aihe on kummunnut aikaisemmasta keskustelusta: Oona, Lotta ja Milja ovat keskustelleet äidinkielen kursseista. Topiikki on päättynyt yhteiseen nauruun (r. 1–3), jonka jälkeen Milja aloittaa affektisen kerronnan (r. 4–5) äidinkielen kurssin ar-

vosanoista. *Voi vitsi ku* -vuorolla implikoidaan epävarmuutta, mutta myöhemmin keskustelussa myös toiveikkuus saa sijaa, kun keskustelijat pohtivat mahdollisuuksiaan haluamiinsa arvosanoihin. *Voi vitsi ku* -vuorolla aloitettu uusi topiikki saa affiliatiivisen vastaanoton. Tässä esimerkissä *voi vitsi ku* -vuorolla aloitetaan topiikki, joka sisältää sekä positiivisen että negatiivisen affektin. Yhteistä esittelemilleni katkelmille on se, että ne kaikki viriävät aikaisemmasta kontekstista. Mukana on aloituksissa voi olla niin *vitsi* kuin *hitsikin*. Molemmat osoittavat, että tulossa on affektinen kerronta. Uuteen topiikkiin johdattavassa *vitsin* tai *hitsin* sisältämässä vuorossa voi olla mukana kertojan esittämää evaluaatiota tulevasta kerronnasta.

Seuraavaksi analysoin tarkemmin kahden keskustelunkatkelman affekteja. Molemmissa esimerkeissä uusi topiikki on alkanut *vitsin* sisältämällä vuorolla. Alla oleva esimerkki on tällä kertaa aivan puhelinkeskustelun alusta eikä kumpua aikaisemmasta keskustelusta. *Vitsillä* aloitettu topiikki voi siis viritä aikaisemmasta kontekstista, mutta *vitsillä* voidaan aloittaa myös kokonaan uusi topiikki ja toiminto. Esimerkissä Simo soittaa ystävälleen Villelle kysyäksään tämän neuvoa hajonneen monitorin takuuseen liittyvistä asioista. Simon monitori on juuri tullut takuuhuollosta, mutta mennyt jälleen rikki. *Vitsin* sisältämä vuoro (r. 7–8) on affektiivisen kerronnan alussa ja seuraa tervehdyksiä:

(4) [Sg_122_02_monitori]

```

01 ((puhelin soi))
02 V: Salmivaara?
03 S: no -Simo täs terve,
04 V: -no -terve,
05 S: .hh kuule,
06 V: joo?
07 S:-> tota: kröhm .mt hh.hh vitsi kun sä oot tollane
08 l#aa#- lakimies ja nyt mua vituttaa?
09 V: n(h)o[:?
10 S:-> [ku mul on (.) mun @monitorihuollon kans
11 -> ongelmia@ ni ostaat sä neuvoo yhtää,=siis mä vaa
12 aattelin et mun täytyy nyt jolleki saada vähän
13 purkaa >tätä<,
14 V: m:hy?
15 S: se oli (.) monitori oli huollos puoltoist
16 viikkoo=mä sain takuuseen sen ihan okei, mut vaan
17 -> meni aikaa, .h niil ei ollu ees tarjota niinku
18 (.) varamonitoria tilalle? [.hhh]
19 V: [mm? ]
20 S: ja nyt se tuli tänne h paketissa tänää .h mä h
21 -> kytkin sen koneeseen=se oli tunnin käytös=nyt se
22 hajos ihan samal lailla uuestaa,
23 V: vöih paskah,
```

24 S:-> .hh ni -onks mitää niinku (.) >esimerkiks<
 25 onks sul mitään käsitystä että tekeeks firmat
 26 sellast että nss .h että: (0.5) ä:hm (0.5)
 27 >niinku< (.) onks sul mitää t- käsitystä esi-
 28 merkiks huollosta et jos joku homma ei skulaa
 29 ni ne vaihtaa sen uuteen=voiks niinku vaatii
 30 vaihtaa uuteen tälläses tilantees .hh toisaalt
 31 onhan niil lupa saada korjata sitä nii pitkää
 32 -> et se toimii mut ku [.hhh] täs niinku se aika
 33 V: [mm?]
 34 S:-> et täs niinku aikaa ni se maksaa ihan koko
 35 ajan saatanasti, .hh ha sitte (.) niil ei oo
 36 edes tarjota niinku varamonitoria tila[lle,
 37 V: [mm? no se
 38 on kyl törkeetä,
 39 S:-> .hh ni voiks tollases niinku mi- o e onks
 40 mitää hyötyy niinku mennä .h marisemaa millekää
 41 vitun kuluttaja-asiamiehelle tai millä vois
 42 niinku uhkailla siel huollos et mä saisin nyt
 43 varamonitor[in,
 44 V: [kyllä sitä kannattais u- uhkailla,
 45 sano et sä tarttet sitä jatkuvasti ja #tää on# (.)
 46 törkeetä ja vaikka mitä ja kyllä vaadit jotain
 47 korvausta tästä ja kyllä (-) oot valmis ottamaan
 48 yhteyttä vaikka kuluttaja-asiamieheen ja vaikka
 49 pitemmällekii (---) on näin huonoa työtä tehdään
 50 niinku [tu]n- tuntia pit(h)empään pysty .hh voi
 51 S: ni[i]

Ylläolevassa esimerkissä Simon kerronta alkaa esisekvenssin etujäsenellä *kuule* (r. 5), joka esiintyy omana prosodisena kokonaisuutena ja vuorona. *Kuule* voidaan kin määritellä huomionkohdistimeksi, joka on interjektion kaltainen ja joka esiintyy usein yksin tai vuoron alussa. Huomionkohdistin *kuule* voi yksin tai puhutteluun liittyvän aloittaa vastaanottajan huomiota etsivän esisekvenssin. (VISK § 858.) Ville vastaa jälki-jäsenellä *joo* ja vuoro päättyy nousevaan intonaatioon; Ville osoittaa ottavansa kuulijan roolin ja antaa Simon jatkaa.

Riveillä 7–8 Simo jatkaa hieman takellellen. Vuoro alkaa suunnittelupartikkelilla *tota*, joka päättyy venytettyyn *a*-äänteeseen. Lisäksi Simo kakoo kurkkua, tuottaa maiskauksen ja hengittää ulos. Aihe on kenties arka tai kiusallinen. Ei-kielelliset ääntelyt voivat välittää intersubjektiivisen merkityksen, kuten toimia merkkinä tulossa olevan vuoron preferoimattomuudesta tai muusta ongelmallisuudesta (VISK § 1025). Vuoron alku onkin keskustelun kulun kannalta olennainen, sillä siinä on koko vuoron tulkin-taa ohjaavia ja toistuvia aineksia. Sen alku orientoi vastaanottajaa siihen, millainen vuoro on tulossa. Vuoron alkuun voi sijoittua kommenttiadverbejä, interjektioita tai affektisia

partikkelin kaltaisia kiteymiä sekä tahattomia tai tahallisia empimisääntelyjä, kuten *öö*, *tota* ja *mmm* tai maiskautuksia. (Hakulinen 1997; VISK § 1025.) Simon vuorossa esiintyy juuri näitä aineksia. Erilaisten empimisääntelyiden ja suunnitteluainesten jälkeen Simo hengittää sisään ja aloittaa prosodisen kokonaisuuden, jossa *vitsi ku* esiintyy vuoronalkuissa asemassa ja ilmaisee voimakasta affektia, ärsyyntymistä. Vuoro osoittaa, että asia liittyy Villeen.

Ville tuottaa Simon esisekvenssiin jälkijäseneksi venytetyn *no*-partikkelin (r. 9), joka päättyy nousevaan intonaatioon ja tarjoaa tilaa kerronnalle; vuoro on tulkittavissa kehotukseksi Simolle jatkaa. Simon kertomus paljastuu huolenkerronnaksi ja avun tai neuvon pyytämiseksi (r. 10–13). Nyt paljastuu myös soiton varsinainen syy: Simolla on ongelmia monitorihuollon kanssa ja hän tarvitsee Villen apua. Vuorossa kuitenkin kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa saumatta ja jälkimmäinen ottaa hieman avunpyyntöä takaisin: Simo muotoilee soittonsa syntyneen välttämättömyydestä saada purkaa asiaa Villelle. Jälkimmäinen puhunnos pehmentää avunpyyntöä.

Kyseisessä esimerkissä *vitsi* esiintyy affektisen kertomuksen alussa etujäsenenä, *kun*-konjunktioon liittyneenä prosodisen kokonaisuuden sisällä. Keskustelun sävy on arka arka tai kiusallinen – kyseessä on ongelmasta kertominen ja avun pyytäminen. *Vitsi kun sä oot tollanen lakimies* voidaan nähdä kehuna – avun pyytäjä pyytää apua juuri tietyltä henkilöltä, koska pitää tätä avunantoon sopivana. Tässä tapauksessa nimitys *lakimies* näyttää olevan avainasemassa: se kuvaa mahdollista avunantajaa, Villeä, ja tämän ominaisuuksia, kykyjä, taitoja tai ansioita. Vuoro sisältää sekä positiivisen sävyn kehun muodossa että negatiivisen sävyn ongelman ja ärsyyntyneisyyden takia. Etelämäki, Haakana ja Halonen (2013) osoittavatkin, että yksi kehumisen (ks. myös Golato 2005) funktio on pyytäminen. Pyytäminen tulkitaan lähtökohtaisesti ongelmalliseksi ja preferoimattomaksi toiminnoksi (Schegloff 2007: 82–86).

Myöhemmin keskustelussa paljastuu, että ongelma ei ole pelkästään se, että monitori on koko ajan rikki ja huollossa, vaan se, ettei varamonitoria saa tilalle (rivit 15–19, 32–36, 41–43). Tämä vaikuttaa taloudelliseen tilanteeseen (r. 32–35). Esimerkissä *vitsi* näyttää liittyvän aihealueeseen, jossa affekteina voivat olla huoli, stressi, ahdistuneisuus ja jopa pelko – huolenkerronnan ja avunpyynnön taustalla voi olla ajatus taloudellisen toimeentulon menettämisestä, joka vaikuttaa elämään kokonaisvaltaisesti. *Vitsi* ei siis osoita pelkästään harmittelua, mikä määritellään sanakirjoissa (ks. työn johdanto) *vitsin*

affektiksi, vaan *vitsin* ja kontekstin yhdessä muodostamat affektit ovat laajempikirjoisia ja syvempiä.

Vitsi liittyneenä *kun*-konjunktioon kerronnan alussa toimii affektisen vuoron ja kerronnan alussa. *Vitsi kun* aloittaa huolenkerrontaa ja on osa avunpyyntösekvenssiä, johon liittyy varovainen kehunilmaus. *Vitsi kun*-ilmauksella aloitetaan henkilökohtainen, arahko aihe, johon voi liittyä monia negatiivisia affekteja, joita ovat esimerkiksi huoli, stressi, ahdistuneisuus ja pelko.

Seuraava esimerkki on monen henkilön välisestä videoidusta kasvokkai-keskustelusta. Esimerkki on hieman erilainen verrattuna edelliseen: tässä esimerkissä *vitsi* ei suoraan muodosta partikkeliketjua, vaan ketjun katkaisee verbi: *vitsi tuntuu et*. Tässäkin esimerkissä *vitsi* liittyy huolenkerrontaan ja henkilökohtaisen, arahkan asian kertomiseen. Kyseisessä keskustelussa ystävykset Saila, Kirsi ja Mika ovat jutelleet juuri erilaisista kahviloista: niiden tunnelmasta, sisustuksesta, miellyttävyydestä, melusta ja suosiosta. Aihe päättyy yhteiseen nauruun (ks. r. 1–3), jonka jälkeen Mika aloittaa uuden toiminnon ja topiikin vuoronalkuisella *vitsillä* (r. 4–5):

(5) [SG440_litteraatti]

```

01 Saila:   eh heh heh [hhhh .hhhh
02 Mika:   [he,
03 Saila:   ( - - [- ),
04 Mika: -> [vitsi tuntuu ett_o tuhat juttuu mitä pitäis
05         -> tehä on semmone, (0.4) ↑ää::, (0.2) ehe,
06         (0.4)
07 Saila:   ai päässä pyöri[i.
08 Mika:   [nhii, (0.4) he, (0.4) .hh
09         (3.2)
10 Saila:   mitä;
11         (1.8)
12 Saila:   kaikkii työjuttui vaih.
13         (0.4)
14 Mika: -> niit o: aika paljon nii.
15         (2.0)
16 Mika: -> mum pitäis tehän nyt, (0.2) seevee mä en oo ikinä tehnyt
17         tai oikeestaa, (1.2) ei siin seeveess oom mitää tekemist
18         -> nyt sillai oom mut pitäis ettii noit tota, (0.4)
19         -> tyätodistuksii ja näitä ja tällast,
20         (1.4)
21 Mika:   (mul o koton) mä, (0.8) mä hain sinne yhteev vieraskotiin
22         -> keikkatyöpaikkaa nyt mä lupasi et mä tammikuu aika
23         -> lähettäisi tunti-listoij ja seeveej ja. (0.8) nyt rupee,
24         -> (0.6) tammikuu hiljalleel loppuu enkä mä oos saanu
25         -> aikaseks mi#tääj ja#,
26         (0.6)
27 Saila:-> ai minkä tunti-lista- ai että paljo sä tekisit siel[lä,
```

28 Mika: [nii
 29 semmose >ehdotukse<, (.) niist tunneist, (0.2) mitä mä
 30 tekisin;
 31 (2.0)

Vitsi esiintyy yllä vuoronalkuisessa asemassa ja on osa samaa prosodista kokonaisuutta sen jäljessä tulevan puheen kanssa, mutta syntaktisesti Mikan kerrontaa aloitteleva vuoro (r. 4–5) jää kesken. *Vitsi* aloittaa kerrontaan johdattavan vuoron ja vihjaa tulevan kertomuksen affektiivisuudesta. Vuoron lopussa esiintyy suunnitteluaineeksia, kuten venytetty *ää*-ääne, taukoja ja naurahdus. Saila esittääkin ymmärrystarjokkaan *ai päässä pyörii* (r. 7) ja jatkaa Mikan myöntävän vastauksen, *niin*-partikkelin (r. 8) jälkeen esittämällä kaksi tarkennuspyyntöä (r. 10 ja 12). Kummankaan kysymyksen jälkeen Mika ei tuota heti vastausta, vaan keskusteluun syntyy taukoja. Lopulta Mika vastaa: *niit o aika paljo nii* (r. 12). Vuoronloppuinen *niin*-partikkeli on mahdollinen jälkijäsenessä, reaktiossa edeltävään vuoroon. Tällöin partikkeli on merkinä vuoron päättymisestä ja merkitsee vuoron samanmieliseksi etujäsenen kanssa. (VISK § 1040.) Keskusteluun syntyy arka ilmapiiri; kyseessä on henkilökohtaisista asioista kertominen

Pitkähkön tauon (r. 15) jälkeen Mika listaa asioita, joita hänen pitäisi tehdä (r. 16–19). Keskusteluun syntyy 1.4 sekuntin tauko, joka on myös vuoronvaihdon mahdollistava kohta etenkin, kun Mikan vuoro on syntaktisesti ja prosodisesti valmis. Kukaan ei kuitenkaan aloita vuoroa tai esimerkiksi kommentoi Mikan tuottamaa vuoroa, ja Mika jatkaakin listausta (r. 21–25). Aihe on arka: Mika kertoo, ettei ole saanut aikaseksi mitään, mitä olisi pitänyt tammikuun aikana tehdä, ja kuukausi lähenee loppuaan. *Vitsillä* siis jälleen aloitetaan arka, henkilökohtainen topiikki, johon voi liittyä erilaisia ja eriasteisia negatiivisia affekteja. Tässä esimerkissä affektit liittyvät huoleen, stressiin, saamattomuudentunteeseen ja ahdistuneisuuteen.

Seuraavaksi käsittelen *vitsiä*, jonka funktio on jäsentää keskustelua. Analysoin edellä olevan esimerkin jatkoa.

3.2 *Vitsi* keinona jäsentää keskustelua

Vitsi on käytössä kertomuksissa myös sellaisissa kohdissa, joissa on tarve palauttaa keskustelu varsinaiseen asiaan – kertomus on syystä tai toisesta ajautunut sivuraiteille eikä kertoja ole saanut vielä saattaa loppuun kertomustaan tai esittää kaikkia näkökulmiaan.

Tällaisissa tapauksissa *vitsi* yksin ei riitä palauttamaan keskustelua takaisin varsinaiseen asiaan, vaan *vitsi* esiintyy usein siirtymää ilmaisevien adverbien (ks. esim. VISK § 825) kanssa, joista esimerkkinä mainittakoon adverbi *sitten*. *Vitsi* on käytössä silloin, kun siirtytään jonkin laajemman aihekokonaisuuden sisällä uuteen topiikkiin, joka lisää jotakin aiemmin esillä olleeseen. *Vitsillä* voidaan tuoda keskusteluun uusi näkökulma tai jokin muu muutos. Tällöinkin *vitsi* on liittyneenä johonkin taipumattomaan tai vajaaparadigmaiseen sanaan, kuten johonkin konjunktioon tai adverbiin.

Käsittelen saman esimerkin, johon päätin edeltävän alaluvun, jatkoa. Kyseessä on esimerkki, jossa Mika on aloittanut huolenkerronnan affektisella kiteymällä *vitsi tuntuu et*. Huomionarvoista on, että Mikan vuoro rivillä 25 päättyy *ja*-konjunktioon, joka voidaan tulkita monella tapaa: niin vuoronloppuisena kuin jatkoa ennakkoivanakin (ks. esim. Kalliokoski 1987; Koivisto 2011; VISK § 1042). Saila kuitenkin tuottaa tarkennusta ja selvennystä hakevan vuoron (r. 27), johon Mika vastaa myöntävästi (r. 28–30). Keskustelijat eivät esitä affektiivisia kommenttivuoroja Mikan kerrontaan, vaikka kyseessä on huolenkerronta. Jonkin asteinen affektin osoittaminen on kuitenkin Sailan vuoro omakohtaisesta kokemuksesta cv:n suhteen. Tämän jälkeen keskustelu ajautuu kuitenkin pitkähköksi keskusteluksi ansioluettelosta ja sen sisällöstä.

Keskustelun kuluessa Mika alkaa hakata lusikkaa pöytää vasten ja kommentoi tilannettaan aikatauluongelmistaan ja kiireestään: *tek-, (.) ehtis tehä vaa* (r. 85). Mika ei edelleenkään saa affilioivaa vastausta, vaan Saila alottaa uutta aihetta arvosanoista ja niiden merkityksestä työnhaussa (r. 87–95). Mikan aikaisempaan aiheeseen palauttava vuoro on rivillä 119.

(6) [SG440_litteraatti] ((jatkoa; välissä on jääty keskustelemaan ansioluettelosta – rivit 32–84 poistettu))

```

85  Mika: -> tek-, (.) ehtis tehä vaa.
86          (2.2)
87  Saila:-> seki oj jännä just et, (.) et, (.) noitaki;
88          (0.8) koulutodistukset jos sä oot käynyn
89          niinku. (0.4) saanut tutkinnon tai sillee
90          sull_o koulutus, .hhhh ni oikeestih harvat
91          kyselee niinkus sitten nii#tä:#, (0.4) niinkut
92          todistuksia siis se et, (0.4) millä, (0.6)
93          mä muista sillon ku opiskeli ni joku sanois et ei
94          niil arvosanoilla itse asias ees hirveesti oom
95          merkitystä se on mo[nesti, (.) ainakit tollah, (0.6)
96  Mika:                                     [joo,
```

97 Saila: sosiaaalialalla niin[ku,
 98 Mika: [meill_ei [oo,
 99 Saila: [ei,
 100 (0.2)
 101 Saila: se o [aina tiätsä persoona et kiinno-.]
 102 Mika: [mull_ei ees tos koulutuksess_oo olllut
 103 to[ta,
 104 Saila: [tykkääkö vai eikö ja,
 105 Mika: mitään noit numeroit et sehä oli vaa hyväksyt[ty,
 106 Saila: [nih,
 107 (0.4)
 108 Mika: hylätty.
 109 (0.8)
 110 Saila: ni[i,
 111 Mika: [tai suoritettu.
 112 (2.2)
 113 Saila: mut seki ov vaan niinkup per-, (.) että
 114 miell-, (.) tavallaan niinkuk kokeeks ne sitä
 115 per- tyyppi o hyvä ni [(- - -).
 116 Mika: [mm, (.) mm,
 117 (4.8)
 118 Saila: mhi,
 119 **Mika: -> sit vitsi pitäis tota,**
 120 (1.8)
 121 Mika: >katok kum mä< meen sinnej Joosuaa.
 122 (1.0)
 123 Mika: tota, (0.4) siis sinnes sivarii?
 124 (0.6)
 125 Saila: nii,
 126 (0.4)
 127 Mika: -> mut sit, (.) se °et°, (1.0) palveluspaikam
 128 pitäis järjestää kaikellaisii, (0.8)
 129 papereit sinnes sivarikeskukseen et ne voi
 130 hyväksyttääs sem palvelu, (0.4) paikaks.
 131 .hhhh (0.2) mut sit, (0.4) Jamppaki on nii,
 132 (.) superkiireinen tyyppi et mum pitäis
 133 melkee tähän ne hommat mut, (0.2) [.hhhh
 134 Saila: [no huh [huh,
 135 Mika: -> [em mä sit
 136 tiiä oikeem mitem mä teen et mitem
 137 mä saaj jotaij Joosua jotain, (0.6) talous,
 138 (.) arvioita ja: suunnitelmii ja, (0.6)
 139 muita nih, hh .hh
 140 (0.2)
 141 Mika: -> mum pitäis neki jostain nyn niinku,

Mika tuottaa jatkavan, affektiivisen vuoron *sit vitsi pitäis tota* (r. 119), joka toimii lisä-
 vänä vuorona Mikan aiemmin kertomiin huoliin siitä, ettei ole saanut tehtyä sitä, mitä
 olisi pitänyt tehdä. Mika siis toistaa aiemmasta vuorostaan *vitsin* ja välttämättö-
 myyttä ilmaisevan modaaliverbin *pitäisi*. *Vitsi* ei kuitenkaan riitä yksinään osoittamaan
 siirtymäsuhdetta seuraavaan asiakokonaisuuteen, vaan vuoron aloittaa siirtymää ilmai-

seva adverbii *sit*, johon *vitsi* liittyy. Lyhyen pohjustuksen (r. 121–126) jälkeen Mika jatkaa kerrontaansa huolta aiheuttavista asioista ja liittää lisäävät vuorot aiemmin kertomaansa *-kin*-päätteellä ja ajan adverbilla *nyt*: *mum pitäis neki jostai nyn niinku*, (r. 141). Lista tehtävistä asioista on siis pitkä.

Vitsi on keino palauttaa keskustelu varsinaiseen asiaan, jos keskustelu on rönssyillyt muihin aiheisiin. *Vitsin* avulla voidaan osoittaa, että affektiivinen kerronta ei ole vielä loppuun saatettu, vaan jokin affektiivinen näkökulma tai näkökulmat ovat vielä käsittelemättä. *Vitsi* ei kuitenkaan yksin riitä osoittamaan siirtymää topiikin sisällä tai paluuta aiempaan, vaan tarvitsee rinnalleen esimerkiksi jonkin siirtymää ilmaisevan adverbien tai partikkelin. (Ks. esimerkin 9 käsittely, jossa *mut vitsi siis* -alkuisella lausumalla palataan keskustelun alussa esitettyyn.) Lisäksi *vitsin* käytölle näyttäisi olevan ominaista juuri sellainen konteksti, jossa puhutaan asioista, jotka ovat tekemättä ja jotka tekemättömyyden vuoksi aiheuttavat jonkinasteista huolta tai ahdistusta. Aineistokokoelmassani on runsaasti tällaisia esimerkkejä, joissa *vitsi* liittyy juuri huolenkerrontaan ja asioihin, joita ei ole saatu tehtyä ja aikataulu alkaa olla tiukka. *Vitsi* ei yksin riitä kuvaamaan affekteja, vaan affektit rakentuvat kontekstissa monen tekijän yhteissummana

Seuraavaksi käsittelen kerronnan loppuun sijoittuvaa kertojan evaluaatiota, jonka osana *vitsi* toimii.

3.3 *Vitsi* osana kertojan evaluaatiota

Tässä alaluvussa käsittelen *vitsiä*, joka sijoittuu kerronnan loppuun, kerronnan evaluointiin ja tapahtumien kommentointiin. *Vitsi* on tyypillinen kuulijan affektiivisissa vuoroissa ja evaluoinneissa, mutta *vitsi* on käytössä myös kertojan evaluoivissa vuoroissa kerronnan lopussa. Samalla otan jälleen esille yhden *vitsin* käyttöön liittyvän tyypillisen kontekstin: kertomukset, jotka ovat joillakin tavoin noloja tai kiusallisia, ja joista kerrotaan usein humoristiseen sävyyn. *Vitsi* esiintyykin aineistossani usein sellaisissa lausumissa, kuin *vitsi kävi niin nolosti*, *vitsi oli noloo* tai *vitsit se oli noloo*. Usein tällaisilla lausumilla aloitetaan kerronta tai kommentoidaan tapahtumien noloutta kerronnan päätteeksi. Tällaiset lausumat ovat tyypillisiä juuri kertojan vuoroissa.

Seuraavassa esimerkissä Susa, Miia ja Anu keskustelevat edellisen viikonlopun baarireissusta. Keskustelussa on ollut esillä kaikkea reissuun liittyvää ja Susa alkaa kertoa omasta nolosta kokemuksestaan liittyen viikonloppuun:

(7) [SG151_10_20]

```

01 Susa: ->((nauraa:)) mie just eile A(h)nnelle
02         t(h)ilitin et se oli t(h)aas semmone
03         -> nollaustilanne, .nff >siis niin?< (1.0) >sis<
04         -> mie olin niin päissäni et se oli niiku
05         -> ihan, (.) noloa.
06 Miia:  .nff .nff
07 Susa: -> mie ((nauraa:)) v(h)ein l- lipat s(h)inne. (.)
08         tanssilat(h)tialle ja, .hh >sit< mie
09         -> k(h)aavoin sen R(h)anen t(h)uopin ja. .hh
10         f°sit° viel vihon viimeine ihmene kenen
11         tuopin [maailmas voi kaataa ni Ranen
12 Miia:  [mm?
13 Susa:  tuoppi.f .hh >mie olin niiku siin sillee<
14         ((irvistää:)) yritin olla
15         hir[veen ska(h)rppina]
16 Miia:  [hoohoho
17 Susa: -> fpiti lähtee poisf .mth .hh °vitsit se
18         oli no[loo.°
19 Anu :  [↑tiesiks Miia muute et myö varattii
20         se Lappeen, (.) sauna.
21 Miia:  joo kuulin Tu[pulta
22 Anu :  [>tapaninpäiväks.<]

```

Riveillä 1–5, 7–11 ja 13–15 Susa kertoo illan aikana tapahtuneista asioista. Susa kuvaa jo kerronnan alussa tapahtumat noloiksi ja esittää syyksi voimakkaan päihtymystilan ja ”nollaustilanteen”. Illan aikana on kaaduttu tanssilattialle ja kaadettu Ranen tuoppi ja lopuksi on pitänyt lähteä pois. Huumorin ja naurun keinoin kerrotaan häpeälliseksi koe-
tuista asioista. Kerronnan päätteeksi Susa evaluoi tapahtuneen noloksi käyttämällä monikkomuotoista *vitsiä* (r. 17–18). *Vitsit se oli noloo* muodostaa syntaktisen ja prosodisen kokonaisuuden, joka on lausuttu ympäristöään vaimeammalla äänellä. Lausuman jälkeen topiikki hiipuukin ja Anu aloittaa uudesta aiheesta keskustelun esittämällä kysymyksen Miialle (r. 19–20), josta uuden aiheen käsittely viriää.

Tässä esimerkissä monikkomuotoinen *vitsit* esiintyy kerronnan lopussa, kertojan evaluoivassa vuorossa, mikä on yksi tyypillinen *vitsin* esiintymisympäristö. Jälleen kyseessä on myös omakohtaisen kokemuksen kerronta, joka on voimakkaasti affektiivisesti latautunutta. Lisäksi *vitsit*-alkuisella lausumalla viitataan laajempaan kerrot-

tuun kokonaisuuteen: lausumalla kootaan kerronnan tapahtumat ja affekti yhteen. Lausuma kyseisessä kontekstissa ei mielestäni jälleenkään kuvaa sanakirjoissa kuvattu harmittelu, vaan kyseessä on ennemmin häpeän tunne: päähtyneessä tilassa on tehty asioita, jotka myöhemmin kaduttavat. Näistä aroista asioista kerrotaan, ja tapahtumat ja tunteet kuvataan eksplisiittisin kielellisin keinoin noloiksi käyttämällä apuna affektiivista, kielellistä keinoa, *vitsiä*.

Seuraavassa esimerkissä kontekstina on ilonkerronta. Susan äiti on voittanut erilaisista arvunnoista useita, suuria palkintoja. Susa on kertonut voitoista ja voittotilanteesta ja kuvannut tapahtumia ja tunnetiloja erilaisilla positiivista affektia osoittavilla keinoilla. Jo kertomuksen alun vuorot ja johdantosekvenssi ovat erityisen affektiivisia:

(8) [SG151_01_10]

```
01 Susa:-> †kuullitteks työ mein mutsi, =†no: Annelle
02      -> [mie kerkesi]n eile hehkuttaa
03 Anu :   [mm? mt      ]
04 Susa:   mein äiti voitti ne stereot siit Diksin
05         arvonnasta.
06 Miia:   >sis< mie en ke:stä, [työ voetatte koko aja,]
07 Susa:   [(-) mein ä:iti,      ]
08      -> aatteleha se ei voita ikinä mistää mitää, (.)
```

Affektia korostavat esimerkiksi verbi *hehkuttaa*, *-han*-liitepartikkeli ja polarisointi aiempan: Susan äiti ei voita ikinä arpajaisa. Ilonkerronnassa kertoja kertoo usein henkilökohtaisista asioista, joilla on kertojalle merkitystä (Korkalainen 2001: 29). Alla olevassa esimerkissä on käynnissä jo vastaanottosekvenssi ja kerrontajäsennyksestä on siirrytty normaaliin vuorotteluun (rivit 1–18). Kerronnan päätteeksi Susa evaluoi stereoiden voittamisesta ja tilanteen uskomattomuudesta syntyneitä tunnetiloja (r. 42):

(9) [SG151_01_10] ((jatkoa; välistä poistettu rivejä))

```
01 Anu :-> [elikkä työ voitit[te kaks l-      ]
02 Susa:   [ei(h) oo levysoi<]
03   ? :   [.hh]
04 Anu :-> [ kalks vaatelahjakorttia,
05         (. )
06 Susa:-> sata litraa pensaa,
07 Miia:   >sis< [†MIE  ]
08 Anu :   [(upea)]
09 Miia:   en ke:s[tä  ], †<ihme sä:kä [°kyllä>°.]
10 Susa:   [°nii°]      [ni:i?,  ]
11         pitää kyl siis tänää ehottomasti lotota.
```

12 (.)
 13 Miia: nii no jos teil noi hyvi [melnee nii
 14 Susa: [↑>nii<]
 15 Miia: kyl kaikki mahdolliset [ostatte kaikki
 16 Susa: [mm,
 17 Miia: ässäarvat [ja kaikki mahdolliset?,
 18 Susa: [°mm,°
 19 Susa:-> mut vitsi siis se oli (.) siis meiääiti
 20 siis mie [kyl soin] sille sen<
 21 Miia: [Speden speleihi (--)]
 22 Susa:-> ku se on aina nii huonotuurine, se ei
 23 koskaa voita mitää?, .nff
 24 -> se oli vielä hyvä mie olin tuol (.) Well
 25 Burgeris kahvil sillo? (.) kun tota se >tuli sec
 26 niil oli siel Saimaa aallot päällä,=
 27 Anu : =mm
 28 Susa: >sit< mie kuulin näi ku se .hhhh juontaja
 29 tälle näi että @↑ihan oi:kein Siiri
 30 -> tiesit [nyt voitit stereot@ >mie et ei
 31 Miia: [mmff hähähähää hähähähää
 32 Susa:-> [se voi olla kukaa fmuu ku]meiä äiti,f
 33 A & M: [HÄ (.) hähähää]
 34 Miia: ((nauraa:)) ni:[i.
 35 Susa:-> [sit mie menin kysyy @>JES
 36 -> JES JES< >meiä äiti voit<ti ste[reot.@]
 37 Miia: [ähää]
 38 Susa:-> mie [läksin sielt iha tohkeissani hyvä
 39 Miia: [ähä,
 40 Susa:-> etten ajanu yhtee tolppaa ku fmie lähin
 41 sie(h)lt kotii näi sitf .nts .hhhh
 42 -> vitsi se oli tyyty>väine<.
 43 Miia: #voi e:[i#]
 44 Anu : [°hyhy°]
 45 (0.5)
 46 Susa: [°mmm.°]
 47 Miia: [.nff]
 48 Anu : @no mikäs sii[nä@
 49 Miia: [↑mikäs siinä komiaaha se on@=
 50 Susa: =↑mm.

Vastaanottosekvenssi yllä on myönteinen ja sisältää paljon ihmettelyä ja positiivista kommentointia (r. 1–18). Korkalainen (2002) kuitenkin toteaa, että omakoh-
 taisen uutisen voi kertoa, mutta sen myönteisyyttä ei sovi liikaa korostaa. Voidaankin
 ajatella, että liika korostaminen voi näyttäytyä itsekehuna, jota usein pyritään välttämään
 – itsekehua pidetään ongelmallisena toimintona (Etelämäki, Haakana & Halonen 2013).
 Susa tuottaakin vuoron (r. 22–23), joka näyttäytyy osin mahdollisen itsekehuksi tulkitse-
 misen torjumisena perustelulla (r. 20), mutta myös toistaa kerronnan alun *aatteleha se ei*
voita ikinä mistää mitää, joka on sivuutettu vastaanottovuoroissa. Osaltaan vuoro näyt-
 täytyy myös syventämisen mahdollisuutena, sillä sen jälkeen Susa ottaa esille vielä yhden

omakohtaisen kokemuksen, josta kertoa (r. 24–26). *Vitsillä* onkin rooli uuden näkökulman tai kertomatta jääneen asian esille ottamisessa, kuten aiemmin analyysissäni olen esittänyt. Totesin, että *vitsi* ei yksin riitä jäsentämään keskustelua, vaan tarvitsee rinnalleen esimerkiksi siirtymää ilmaisevan adverbien. Esimerkissä (9) *vitsi* esiintyy vuoronalkuisen *mut*-partikkelin jäljessä, jolla voidaan kytkeä etäällä olevia puheen osia toisiinsa, osoittaa lausuman sisältämän väitteen kontrastiivisuutta edellisessä vuorossa esitettyyn nähden tai merkitä uusi näkökulma meneillään olevaan puheenaiheeseen (VISK § 1034).

Esimerkissä on positiivisesta kokemuksesta ja tunteista kertominen. Yllä kuvatun uuden näkökulman kertomisen jälkeen, kerronta huipentuu (r. 35–36) ja Susa jatkaa vielä korostamalla tilanteen positiivisuutta (r. 38, 40–41). Tämän jälkeen Susa arvioi äitinsä tyytyväisyyttä vuorolla, joka alkaa *vitsillä*: *vitsi se oli tyytyväine*. *Vitsi* ei liitykään ainoastaan konteksteihin, joissa asiat tai affektit ovat negatiivisia, vaan *vitsi* on käytössä myös positiivisiin asioihin ja ilonkerrontaan reagoinnissa.

Seuraavassa luvussa analysoin kiteytynyttä lausumatyyppiä *voi vitsi* affektisena responssina kerrontaan.

4 *Voi vitsi* affektisena responssina kerrontaan

Tässä luvussa analysoin muutamaa esimerkkiä, joissa *voi vitsi* on kertomuksen vastaanottovuoroissa. *Voi vitsi* näyttää olevan tyypillinen keino reagoida affektiiviseen kerrontaan. Alaluvussa 4.1 käsitelen *voi vitsiä* responssina monitulkintaiseen kerrontaan kerronnan ollessa kesken. Osoitan, että tietyin ehdoin *voi vitsi* voi saada enemmän positiivisen tai negatiivisen sävyn. Alaluvussa 4.2 käsitelen topiikin loppuun sijoittuvaa *voi vitsiä*, joka merkitsee asian jatkokäsittelyn tarpeettomuutta tai laajemman kokonaisuuden päättämistä.

4.1 *Voi vitsi* responssina valenssiltaan monitulkintaiseen kerrontaan

Analysoitavaksi olen ottanut aineistostani erään puhelinkeskustelun (SG 113), joka mielestäni ilmentää hyvin ilmiötä. Puhelinkeskustelussa käsitellään pääosin kahta asiaa, opiskelua ja ystäviä, ja käsittelyssä on mukana kaksi vastakkaista affektia: positiivinen affekti

ystävistä puhuttaessa ja negatiivinen affekti opiskelusta puhuttaessa. Keskustelun aihe ja affekti vaihtelevat, mikä osaltaan tekee vastaanottajan roolista haastavan. Vastaanottajan on seurattava keskustelua tarkkaan, jotta kulloiseenkin tilanteeseen affektilta sopivan vuoron tuottaminen onnistuu ja keskustelun ongelmaton jatkuminen mahdollistuu. Puhe-linkeskustelun ilmapiiri näyttäytyy jokseenkin arkana, sillä keskustelunaiheet ja kerrottavat asiat ovat henkilökohtaisia ja kertoja avaa tarkasti tunteuksiaan ja ajatuksiaan niin itselleen miellyttävistä kuin harmittavistakin asioista.

Kuvaan ensin puhelinkeskustelun sävyä lyhyen esimerkin ja analyysin avulla, ja osoitan ilmapiirin herkkyyden ja arkuuden. Alla oleva keskustelunkatkelma on puhelinkeskustelun alusta. Aiemmin on vaihdettu kuulumisia yleisellä tasolla, ja varsinaiseen asiaan siirtyminen alkaa Missun vuorolla *no hei miten sull om menny* (r. 1), joka tarjoaa Hannelle paikan kertoa kuulumisistaan tarkemmin ja emotionaalisella tasolla syvällisemmin kuin esimerkiksi kysymällä vain *mitä kuuluu*:

(10) [SG 113_2a3_Iham_mieletonta.puh]

```
01 Missu:      [.hh no m- hei mite:n sull_om menny?,
02             ->  (. )
03 Hanne: ->   -iha fhyvin om mennyf.
04 Missu:      no [(-) ]kiva.
05 Hanne: ->   [(tai),]
06 Hanne: ->   .hh tai -oikeestaan niinko, -tänään oli niinku
07             #e# ensimmäistä kertaa sellanen niinku, (0.3)
08             päivä semmonen niinku tosi kiva >tai siis
09             niinku< ,=
10 Missu:      =ni,h
```

Ylläolevassa esimerkissä Hanne aloittaa vastaamalla Missun kysymykseen (r. 1) konventionaaliseen tapaan (r. 3). Varsinaista vastausta edeltää kuitenkin tauko (r. 2), jonka lisäksi vastaus sisältää sävypartikkelin *ihan*. Hanne ei ilmaise täysin eksplisiittisesti positiivista valenssia, vaan valenssi on epäselvä. Hanne ei esimerkiksi sano, että *hyvin on mennyt*, vaan vastaus sisältää mahdollisuuden myös toiseen tulkintaan. Rivillä 5 Hanne tuottaakin vuoron *tai*, joka voidaan nähdä tässä yhteydessä itsekorjauksena (esim. VISK § 862). *Tai*-alkuisella vuorolla on mahdollista tarkentaa, korjata tai lisätä aiempaan vuoroan jotakin (VISK § 1075). Riveillä 6–7 Hanne jatkaa vuoroaan kertomalla lisää tunteuksistaan: *tai oikeestaan niinko tänään oli niinku ensimmäistä kertaa semmonen niinku tosi kiva tai siis*. Jälleen vuoro päättyy itsekorjaavaan suunnittelupartikkelimaiseen leksikaaliseen sisältöön *tai siis*, joka on tyypillinen tapa aloittaa itsekorjaus (VISK § 803).

Vaikka Hannen vuoro näyttää alkuun positiivista valenssia osoittavaksi, vuoro on kuitenkin kaikkine leksikaalis-syntaktisine piirteineen monitulkintainen. Hannen vuoro sisältää runsaasti suunnittelupartikkelin *niinku* käyttöä, mikä voidaan nähdä epävarmuutena kertoa tunteistaan tarkemmin tai syvällisemmin. Jo puhelinkeskustelun alussa keskustelun ilmapiiri näyttäytyy siis jokseenkin arkana ja herkkänä, eikä valenssi ole selkeä. Nyt syvennyn tarkemmin tähän valenssiltaan epäselvään kertomukseen ja vastaanottajan reagointiin, johon *voi vitsi* ilmestyy.

Alla oleva esimerkki on jatkoa edellisestä esimerkistä. Missu on tuottanut *ni*-jatkajan rivillä 10, jonka jälkeen Hanne jatkaa kertomuksen rakentamista riveillä 11–12. Tähän Missu vastaa vuorolla *voi vitsi* (r. 13):

(11) [SG 113_2a3_Iham_mieletonta.puh] ((jatkoa))

```

11 Hanne: -> (nyt) f_sillee niinku <ei hitto> niinku et ompas
12         -> mulla häuskaa ta[is sillee (et) f,]
13 Missu: ->                                     [.hhhh] fvo:i vitsif,h
14         (.)
15 Missu:   nii,
16 Hanne: -> mu[t, a- ei (-),]
17 Missu:   [ku om päässy] silleev vähä tutuksi vai.
18 Hanne:   - joo; mutta sillee ett_ei sit taas niinku
19         -> f<ko>lulla ei oo mitää tekemistä sen kivan
20         kanss(h)af. [he heh he .he|eh fet niinku
21 Missu:   [ai j(h)aa(h) ]

```

Kertomuksen valenssi ole eksplisiittinen ja selkeästi tulkittavissa. Hannen tuottaakin hymyillen vuoron (r. 11–12), joka ennakoii kerronnan jatkumista. Vuoro sisältää eksplisiittisiä positiivisen valenssin osoittimia, kuten lausuman *ompas mulla hauskaa*, mutta kokonaisuudessaan vuorojen valenssi ei vieläkään ole täysin selkeä. Hanne päättääkin vuoronsa jälleen itsekorjaukseen *tai sillee et*, joka osoittaa asian monitulkintaisuutta ja vaikeutta siirtyä kerronnassa eteenpäin – etenkin, kun Hanne on toistanut tätä usein. Lisäksi Hanne tuottaa selkeästi negatiivista valenssia sisältävän vuoron myöhemmin keskustelussa, riveillä 18–20, joka osoittaa, ettei Hannen kertomuksen alku ollut tosiaan pelkäättään positiivista valenssia sisältävä.

Kertomus näyttäytyy monitulkintaisena, vaikkakin sen perussävy on enemmän positiivinen kuin negatiivinen. Tällaiseen monitulkintaiseen kesken olevaan kertomukseen Missu tuottaa vuoron *fvo:i vitsif,h* (r. 13). Missun vuoro on prosodialtaan ja hymyltään samansuuntainen Hannen vuoron kanssa. Missun tuottama *voi vitsi* osoittaa

myötätuntoa ja affiliaatiota Hannen affektiiviseen vuoroon. Missun tuottama kiteymä *voi vitsi* ei kuitenkaan sisällä muuta leksikaalista ainesta, joka ohjaisi vuoron sävyä eksplisiittisesti positiiviseksi tai negatiiviseksi. *Voi vitsi* ei siis itsessään ilmaise esimerkiksi positiivista tai negatiivista valenssia, mutta erilaisten muiden piirteiden avulla kiteymän on mahdollista saada joko enemmän positiivinen tai negatiivinen valenssi. Tässä tapauksessa Missun tuottama *voi vitsi* saa enemmän positiivisen valenssin hymyn, *o*-äänteen venytyksen ja äänensävyyn takia. Vuoro ilmentää prosodian avulla ilon ja onnellisuuden affekteja.

Yllä olevassa esimerkissä *£vq:i vitsi£;h* voidaan nähdä reagointina kesken olevaan, monitulkintaiseen kertomukseen. Näyttäisi siltä, että *voi vitsi* voi osoittaa joko ambivalenttia tai positiivista affektia monitulkintaiseen vuoroon kerronnan ollessa kesken. Seuraavaksi perehdyn tarkemmin *voi vitsiin*, joka näyttäisi saavan joko ambivalentin tai hieman enemmän negatiivisen valenssin.

Jatkan saman kertomuksen käsittelyä. Nyt esiin tulee negatiivinen valenssi. Kertomukseen reagoidaan jälleen käyttämällä kiteytynyttä ilmausta *voi vitsi* (r. 12), mutta tällä kertaa *voi vitsi* saa enemmän negatiivisen tulkinnan:

(12) [SG 113_2a3_Iham_mieletonta.puh] ((jatkoa))

```

01 Hanne:      tääll_on niinku muutenf sillee?,
02              (0.2)
03 Missu:      nii?,h
04 Hanne:      .h silleen fniinku niin kivaa taif; .hh silleen
05              niinku fhirveesti löytäny sellasia samantyyppisiä
06              -> ihmisiäf tai sillai että, .hh fkoulussa sit se on
07              -> olluf, tää on -ihan yhtä t- turhan kanssa ollu'
08              -> tää viikko ku meille just selostetaa jotain
09              -> @niinku kans-lian käytöstä ja
10              -> te-rveyden hoitajasta ja kirjastosta ja,
11              [.hhh se ois voitu<,)
12 Missu: -> [voi          vit]si.
13 Hanne:      tiivistää niinku yh-teem päivääm, mut sit niinku
14              #>ö<# meill_oj -just sellasta et mennään niinku
15              aamu_kaheksaan >(ja) et< me päästään sittej jo;
16              .hh joskus ehkä yhentoist aikaa päästäs kotii
17              [mut sit ku (käy -syö-),]
18 Missu:      [<o:ho?,>          ]

```

Esimerkissä Hanne jatkaa kertomustaan ja tarkentaa sitä: samantyyppisten ihmisten kanssa oleminen tuottaa positiivista tunnetta, mutta koulusta puhuttaessa Hannen vuoron

sävy muuttuu leksikaalisilta ja prosodisilta ominaisuuksiltaan toisenlaiseksi. Koulusta puhuessaan Hannen äänensävy muuttuu matalaksi ja sisältää vaihtelua, hymy katoaa ja sanasto korostaa negatiivista suhtautumista (r. 6–11). Kokonaisuudessaan Hannen vuororiveillä 4–11 sisältää kuitenkin sekä positiivisen valenssin (r. 4–6) että negatiivisen valenssin (r. 6–11).

Tähän kaksi valenssia sisältävään vuoroon Missu tuottaa kiteymän *voi vitsi* (r. 12). Mielenkiintoista on, että *voi vitsi* on tuotettu kerronnan kohtaan, jossa kertojan vuoro sisältää sekä positiivisen että negatiivisen valenssin. Missun vuoron prosodia on kuitenkin samansuuntainen Hannen negatiivisen valenssin sisältävän vuoron osan kanssa; Missun rivillä 12 tuottama *voi vitsi* on lausuttu matalalta eikä sisällä esimerkiksi innostusta tai iloa osoittavaa prosodiaa. Jälleen Missun vuoro *voi vitsi* on siis prosodialtaan ja paralingvistiikaltaan samansuuntainen Hannen vuoron kanssa. *Voi vitsi* vastaa äänensävyiltään Hannen vuoron valitusosaan riveillä 6–11 toisintaen Hannen vuoron lopun negatiivista sävyä. *Voi vitsi* vastaa tässä siis monivalenssiseen vuoroon ja kerrontakokonaisuuteen kerronnan ollessa kesken, mutta toisintaen vain vuoron lopun negatiivista affektia – *voi vitsi* voidaan tulkita ambivalentiksi, mutta äänenlaadullisten piirteiden myötä enemmän negatiivista affektia osoittavaksi. *Voi vitsillä* on tässä kontekstissa myötätuntoa ja harmittelua osoittava sävy. Kerronta on kuitenkin kesken, eikä huippukohtaa ole saavutettu ja *voi vitsi* riittää affektin ja kuulollaolon esittämiseksi. Hanne jatkaakin kertomustaan suoraan (r. 13–17), eikä keskustelussa ilmene ongelmia – Missun tuottama vuoro näyttää olevan sopiva reaktio kyseiseen kerronnan kohtaan.

Olen osoittanut, että *voi vitsi* on käytössä monitulkintaiseen tai kahta valenssia sisältävään kerrontaan reagoinnissa, kun kerronta on kesken. Tällöin *voi vitsillä* ei itsessään esitetä positiivista tai negatiivista valenssia, mutta vuoron muiden piirteiden, kuten prosodian, hymyn ja äänteiden venytyksen avulla voi *voi vitsi*-vuoro saada joko enemmän positiivisen tai negatiivisen sävyn. *Voi vitsi* näyttää osoittavan monitulkintaiseen ja kuitenkin enemmän positiivisvalenssiseen kerrontaan myötätuntoa, iloa ja onnellisuutta ja monitulkintaiseen ja enemmän negatiivissävytteiseen kerrontaan myötätuntoa ja harmittelua. Kiteymällä voidaan ilmentää keskenään päinvastaista asennoitumista. *Voi vitsi* voi poimia kaksi valenssia sisältävästä edeltävästä vuorosta vain toisen affektin ja toisintaa sitä esimerkiksi äänenlaadullisten piirteiden avulla. *Voi vitsi* on affiliatiivinen responsi.

Seuraavaksi tarkastelen *voi vitsiä* sekvenssin lopussa, merkinä jatkokäsittelyn tarpeettomuudesta.

4.2 *Voi vitsi* sekvenssin lopussa

Tässä alaluvussa käsittelen topiikin loppuun sijoittuvaa *voi vitsiä*, joka merkitsee asian jatkokäsittelyn tarpeettomuutta tai laajemman kokonaisuuden päättämistä. Seuraavassa esimerkissä Hanne ja Missu ovat keskustelleet puhelimesta jo pidempään opiskelusta ja ystävistä ja varsinaiset uutiset on jo kerrottu – niistäkin on keskusteltu pitkään ja kattavasti. Puhelinkeskustelu on loppuillaan, ja kertomukset pysyvät samoissa aihepiireissä kuin aiemminkin keskustelussa. Puhelinkeskustelun kertomukset ovat muodostaneet siikermän, jossa kertomukset ovat seuranneet toinen toisiaan aihepiirien ollessa kuitenkin samat.

Alla Hanne kertoo vielä yhden lyhyen kertomuksen naapuristaan Jaanasta. Missu reagoi kertomukseen ja tuottaa rivillä 11 sekvenssiä ja samalla koko puhelinkeskustelua lopettelevan vuoron *voi vitsi*:

(13) [SG 113_2a3_Iham_mieletonta.puh]

```

01 Hanne:    [(-); se o iha kiva se m- se kemiläinen tyttö
02           asuu iham mu yläpuolella ja sitte se Jaana asuu,
03           m- (.) niinku' kans ylempänä mut tua toisessa
04           -> päässä ja.
05           -> (.)
06 Missu: -> -joo joo.
07 Hanne:    °et sillee o iha sillee°, tässä lähelläki fettä
08           voi vaan niinku kipasta tosta äk[kiäf.
09 Missu:                                [ftosi hyväf;h
10 Hanne:    mm-m,
11 Missu: -> voi °vitsi,°
12 Hanne:    ja nyt tänne tulee sittet tänä viikoloppuna
13           viimeistää muuttaa sittel loput ku kakkosella ja
14           kolmosella alkaa koulu nii.
15           (.)
16 Missu:    .h ai jaa et teil on ollu nyt niinku iha oma
17           viikko tässä h
18 Hanne:    joo meillä o ollu tämmöne oma turha viikko että tääll_on
19           ollu sitte vaam mejän tuuttorit ja sitte muutama muutama
20           noita sitte, vanhempia opiskelijoita.
```

Riveillä 1–4 Hanne kertoo yläpuolellaan asuvasta Jaanasta ja jatkaa riveillä 7–8. Kyseisessä vuorossa Hannen asia on tullut päätökseen ja Missu reagoi kertomukseen evaluoivalla kannanotolla (r. 9). Rivillä 10 Hanne tuottaa vielä partikkelin *mm-m*, jonka jälkeen Missu tuottaa lopettelevan, sävyltään neutraalin vuoron *voi °vitsi°*, jossa vuoron loppu on tuotettu vaimeammalla äänensävyllä. Myös Hannen vuoro sisältää vaimeammalla äänellä tuotettua puhetta, joka voidaan tulkita lopettelevaksi (ks. esim. Hakulinen & Sorjonen 2012: 166–170).

Rivillä 4 Hannen vuoro päättyy *ja*-konjunktioon, joka voidaan tulkita *ja*-konjunktioon, joka voidaan tulkita vuoron lopettamisena (Kalliokoski 1987; Koivisto 2011; VISK § 1042). Keskusteluun tulee tauko (r. 5), jonka jälkeen Missu tuottaa laskevaan intonaatioon päättyvän vuoron *joo joo*. Partikkelia käytetään keskustelun taitekohdissa merkitsemään topiikin loppua, asian jatkokäsittelyn tarpeettomuutta tai laajemman kokonaisuuden päättämistä (Kunnari 2011: 16–38). Vuoro voidaan nähdä myös affektia jarruttavaksi ja vain edeltävän vuoron tiedon ymmärryksen kuittaamiseksi (Sorjonen 1997: 160–163, 183). Tilannetta korostaa se, että muissa kyseisessä puhelinkeskustelussa olevissa vastaavissa sekventiaalisissa paikoissa Missu on tuottanut *niin*-partikkelin erilaisia affektisia variantteja. Ne puolestaan voidaan nähdä affiliaation osoittamisen merkkeinä ja halusta kuulla lisää (ks. esim. Sorjonen 1997: 160–163, 183; 2001: 232–233, 237–238).

Partikkeli *joojoo* ei ainoastaan mahdollista keskustelun etenemistä uuteen topiikkiin, vaan se näyttää jopa synnyttävän uuden topiikin odotuksen; mikäli uutta topiikkia ei välittömästi tule, syntyy tilanne, jossa keskustelun osapuolet tuntuvat toivovan keskustelulle uutta suuntaa. Jos tällaista ei tule, keskustelu ja puhelu etenevät kohti loppua. (Kunnari 2011: 16.) Toistoilmaus implikoi, että keskustelukumppani voi lopettaa lisäinformaation tuoton (Stivers 2004: 271). Toistoilmaus osoittaa kuulijalle, että käynnissä olevan toiminta voi loppua (Golato ja Fagual 2008: 243). Tässä esimerkissä *voi vitsi* näyttäisi siis implikoivan sekvenssin ja samalla koko puhelinkeskustelun lopettelu; samoista aihepiireistä on puhuttu kattavasti eikä tarvetta lisätiedolle ole. Esimerkkikatkelman *voi vitsin* jälkeen puhelu loppuukin melkein heti – noin 20 lyhyen, keskustelua lopettelevan litterointirivin jälkeen.

Yllä olevassa esimerkissä *voi vitsillä* näyttäisi siis olevan kyseisen sekvenssin sekä samalla koko puhelun affektisuutta kokoava ja päättävä merkitys. Tässä esimerkissä *voi vitsi* ei kuitenkaan osoita voimakasta affektia tai affiliaatiota, vaan vuoro on tulkittavissa ennemmin neutraaliksi. *Voi vitsi* näyttäisi osoittavan, ettei aihepiiristä ole enää kummemmin sanottavaa tai keskustelun jatkamiseen ei ole enää halua. Myös katkelman muut vuorot tukevat tätä päätelmää. *Voi vitsillä* näyttäisi siis olevan topiikkia ja puhelinkeskustelua päättävä funktio.

Seuraavassa esimerkissä *voi vitsillä* on puhelinkeskustelua päättävä funktio. Edellisestä esimerkistä poiketen *voi vitsi* sijoittuu tässä keskustelussa aivan puhelinkeskustelun loppuun. *Voi vitsi* tuotetaan juuri ennen hyvästelyä.

(14) [SG 113 A_06 Kihlaus]

```

01 Missu:      [no: siis fmieletönt[ä m:]elkeen e(h)n
02 Siiri:      [fnii,f]
03 Missu:      ky(h)llä pysty mutf siis -totta [kai ] kerrot
04             iteh hei.=
05 Siiri:      [.nii]
06 Siiri:      =joo.=
07 Missu:      =joo.
08             (0.5)
09 Siiri:      tää o [hiano juttu.]
10 Missu:      [- onneks ol]koo iha hirveesti.
11 Siiri:      juu kiitos.=
12 Missu: -> =fvoi vitsi.h[hf
13 Siiri:      [hh .hh [( - )
14 Missu:      [-okei no soitellaa s'tte.=
15 Siiri:      =soitellaaj j[a.
16 Missu:      [joo.=
17 Siiri:      =>kiva: ku soitit.=
18 Missu:      =>juu. fog[ei(h),
19 Siiri:      [moikka.=
20 Missu:      =moi?f
21             (0.5)
22 Siiri:      moi,
23((puhelu loppuu))

```

Tässä esimerkissä Missu on arvuutellut, mitä Siiri on tehnyt ja arvannutkin lähes heti, että Siiri on mennyt kihloihin. Aiheesta on keskusteltu pitkään, kunnes asia on tullut käsiteltyksi. Topiikki on hiipunut eikä tarvetta uudelle tunnu enää olevan. Topiikin ja puhelinkeskustelun loppua implikoivat esimerkiksi runsas *joo*-partikkelin käyttö ja tauot. *Voi*

03   ot:taa oikeesti?
 04   (0.4)
 05 Kerttu: -m[joo.
 06 Sanna: [kum- must nää on nii ihanii?
 07   (1.8)
 08 Sanna: ((nauraa yskähdellen)) fːsanoiks mä jo ːpari kertaːf.
 09 Kerttu: =((nauraa äänettömästi))
 10   (0.3)
 11 Antti: mhhhhh hhh hhh he ː.hhhhhhː
 12   (1.2)
 13 Kerttu: -> **vitsi polly karkit maistuu hyville?**
 14   (.)
 15 Sanna: liia hyville.
 16 Kerttu: =mm.
 17 Eeva: tää o [hauska.
 18 Sanna: [(oke)
 19 Kerttu: [-NII o?
 20 Eeva: =mä otan tän.

Rivillä 13 Kerttu poikkeaa varsinaisesta keskustelunaiheesta kommentoidakseen Polly-karkkien makua. Makuhavainto tuodaan esiin *vitsin* avulla. Havainnosta ei synny uutta topiikkia, vaikka Sanna osoittaakin samanmielisyyttä rivillä 15, vaan kommentti jää yksittäiseksi ja irralliseksi muuhun keskusteluun nähden. Keskustelu jatkuu valokuvista.

Seuraavassa esimerkissä Antin kerronta parturikäynnistä on kesken. Keskustelun lomassa Antti, Eeva, Sanna ja Kerttu syövät piirakkaa. Rivillä 12 Sanna ei tuotaan responsia Antin kerrontaan vaan kommentoi piirakan makua:

(16) [SG346_osa1]

01 Antti: sitte mä kävelin vähän aikaa siellä ja sit mä kyllästyin ja
 02   menin sellaseen hiusmaailmaan
 03   (1.0)
 04 Eeva: m[issä se on
 05 Sanna: [m[issä se on tuttu nimi
 06 Kerttu: [missä se on mä tu> [nii
 07 Antti: [lönnotinkadulla siinä
 08   (1.4, (Kerttu ojentaa Antille piirakkaa))
 09 Antti: kitos[:,
 10 Eeva: [mm,
 11 Kerttu: *olkaa hyvä*=
 12 Sanna: -> **=ei vitsi tää on hyvää tä[ä (-)**
 13 Antti: [kö krhm niin ni sitte to[ta
 14 Eeva: [ja
 15   tuoksusta
 16   (.)
 17 Sanna: mm
 18 Antti: fensin mä meinasin mennä sen ählämmefta(h)ahf hhh

Makuhavainnosta ei tässäkään esimerkissä synny keskustelua kuin yhden samanmielisen kommentin verran (r. 14–15). Tällaisissa tapauksissa tuskin on tarkoituskaan siirtyä käsittelemään makuhavaintoa tai sen lähdettä tarkemmin, vaan kyseessä on enemmän yhteenkuuluvuuden ja läheisyyden luominen lyhyen omakohtaisen affektisen mielipiteen esittämisen avulla, johon on helppo osoittaa samanmielisyyttä. Tässä esimerkissä *vitsi* kiteytyy kieltosanan kanssa ja aloittaa kehun. Etelämäki, Haakana ja Halonen (2013: 463) toteavatkin, että kehun kohteena ovat usein persoona ja luonne, ulkonäkö ja omistus sekä suoritus ja taito. Viimeisimpään lukeutuu esimerkiksi ruoka, ja tyypillisin lausumatyyppi on yksinkertainen kopulalause (mts. 464), joka tässäkin esimerkissä on esillä: *tää on hyvää* (r. 12).

Hieman erilainen käyttö on esimerkissä 17, jossa Saila, Mika, Kirsi ja Laura keskustelevat siitä, kuka söi viimeisen karkin. Kesken keskustelun Laura kuitenkin muistaa, että videokamera on päällä ja nelikon keskustelu on tullut nauhalle. Tämän kommentin Laura tuo esille lausumalla, joka alkaa affektisella *vitsillä* (r. 19):

(17) [SG440_litteraatti]

```

01 Saila:  nim mut eiks siin ollu ↑yks vaa ainakim mull_ov vaa y[ks.
02 Mika:                                     [on.
03          (0.2)
04 Mika:  hyvä.
05          (0.8)
06 Mika:  mä en saas [syödä.
07 Saila:                                     [sä rupesit ava[as sitä.
08 Laura:                                     [<eiku sä oot>, (.) oot sä
09          karkkilakos.
10          (.)
11 Mika:  oom (([mä nyt)) nii,
12 Saila:                                     [ne joutuu mak[saa.
13 Kirsi:                                     [↑mä ih[metteli et mitä se] nyt
14          sek(h)oilee
15 Mika:                                     [kakskyt euroo.      ]
16 Kirsi:  [hir(h)vee [hä-.
17 Mika:  [ähä,      [huh huh.
18          (.)
19 Laura:-> vitsi toi [tuli nauhalle hi hi hi hi
20 Kirsi:                                     [ka:u[hee hätä nii,
21 Saila:                                     [söi yhen karkin sillee,
22          (0.8)
23 Kirsi:  mhi [hi hi hi
24 Mika:  [huh huh.
25 Kirsi:  [hi,
26 Saila:  [ö- mum mielest joss_ei [siin ollu,
27 Kirsi:                                     [hi hi hi,
28          (.)
29 Saila:  ka[tos se näkyy Mika. (.) se näkyy

```

30 Mika: [eiku,
 31 Saila: videolta sitte Laura o s-,
 32 (0.8)
 33 Mika: -> ni hei l-,
 34 Saila: sä [oot todistamassa
 35 Mika: [Laura jos mä oo syönyk kar[kin?

Tässä esimerkissä myös edeltävä kielellinen konteksti motivoi *vitsin* tuottamista. Lisäksi vuoro toimii hieman pidemmän keskustelun laukaisijana, vaikkakin Mika palauttaa rivillä 33 aiheen nopeasti takaisin siihen, mikä oli käynnissä ennen *vitsillä* tuotettua huomiota.

Vitsillä voidaan siis aloittaa vuoro, joka ei liity edeltävään kielelliseen kontekstiin, vaan motivoituu jostakin fyysisen ympäristön ärsykkeestä, esimerkiksi makuhavainnosta. Kuitenkin *vitsillä* voidaan aloittaa myös edeltävään kielelliseen kontekstiin liittyvä huomio. Tällöinkään vuoroa ei ole tuotettu responssiksi edeltäviin vuoroihin, vaan kyseessä on jokin yllättävä affektinen huomio, joka on noussut keskustelusta ja fyysisestä ympäristöstä, kuten esimerkissä 17.

Vitsin ja *hitsin* käytölle tyypillinen konteksti on myös unohtamiseen ja sanahakuun liittyvät tilanteet. Seuraavassa esimerkissä Sailan kerronta keskeytyy sanahaun vuoksi (r. 17–19).

(18) [SG 440_litteraatti]

01 Saila: Hatakka oli jo sillee että, .hh just, (.) mikä pä- eilenh;
 01 (0.2) eikut t̥tänään ni me puhuttii, (0.2) se sano että ku,
 03 (0.8) kus se onks se ollus se Tson Tsii Leikih herätys kus
 04 sillon kun ni-, (.) ne ol laittanur roikkuun niitä, .hh
 05 @Tson Tsii Leikih herätys@ siis se missä se t(h)yyppe o
 06 ollus siin herätykses ne ol laittanu, (0.4) k(h)aikkia
 07 niit, (0.4) seinillen näitä käve-, (.) keppejä ja
 08 pyörätuoleja niinkuk kaikki mitkä jengi oj
 09 jättä[nyssinne ku ne o[m parantunus,
 10 Kirsi: [mm, [jooh.
 11 (0.8)
 12 Saila: se sitä just et, (0.2) tännekkiv vaa osuu sit vaah.
 13 (1.2)
 14 Saila: sinne k(h)äytävä
 15 [ä s(h)emmoset jutut mihiv vaa sit sit, (.)me
 16 Mika: [n(h)ii.
 17 Saila:->#i:# naurettiij just siell_oj jotkut vitsi nää mitä nää on
 18 #nääh#,(1.0) ne ne::;(0.8)kuj jos sull_ei oos suolta ni sit
 19 sull_on se avanneppussit tai semmo[set yöks siel s(h)it
 20 Mika: [oke[i.
 21 Kirsi: [eh heh he e[i.
 22 Mika: [khee.
 23 Saila: sillee et [t(h)osi
 24 Kirsi: [kamala.

Saila on luetellut asioita, jotka ovat jääneet herätysliikkeen tiloihin parannuksen jälkeen. Aihe on affektinen ja siitä kerrotaan humoristiseen, jopa pilailevaan sävyyn. Saila ei kuitenkaan löydä sanaa kielenpäällä olevalle esineelle: *siell on jotkut vitsi nää mitä nää on nää, ne ne, ku jos sul ei oo suolta ni sit sul on se avannepussit tai semmoset*. Spontaanissa puheessa parenteettisten lisäysten tavoin toimivat sanahakuun liittyvät kysymykset ja itsekorjaukset. Toisin kuin vastaanottajalle kohdistetut aidot kysymykset, sanahaun yhteydessä esiintyvät pitkälti fraasiutuneet retoriset kysymykset sijoittuvat keskelle vuoroa tai keskelle vuoronsisäisen lauseen tai lausekkeen rakennettakin. Tällaista kysymystä voi edeltää partikkeli *vai*, ja siirtyminen takaisin puheen varsinaiseen päälinjaan voidaan merkitä partikkelilla *ni* tai *mutta*. Sanahaku kohdistuu useimmiten substantiiviin; sen edellä oleva parenteettinen huomautus ilmaisee, että puhuja on epävarma esittämästään sanasta – joko esimerkiksi sen täsmällisyydestä tai sillä ilmaistavasta ajankohdasta. (VISK § 1074.)

Seuraavassa esimerkissä *hitsi ku* toimii irrallisen lisäyksen tavoin kommentoimassa unohtamista. Tällä kertaa kyseessä on iän ja ajankohtien käsittely.

(19) [SG 377_1]

```

01 A:-> ti-eäksä että minkä ikänen kissa se on.
02      (1.0)
03 B:   no siis silloin ku (1.0) koskahan (1.0)
04   -> -mites monta vuotta siitä nyt siitä
05       nyt on ku mä sen (0.5) #otin# (0.5) tota
06       mä olin silloin (.) mä asuin siel
07       Viiskulmassa? (1.0) siin yksiössä. (.) ja
08   -> tota (2.5) ööh. (0.5) koskas? (0.5) °hitsi ku
09       mä oon oikeest niin hirvee dementikko et mun
10       on (.) tosi vaikee muistaa näit(h)ä
11       as(h)ioit(h)a°
12 B:   .hhh [siis tota me ollaan (.) me ollaan
13       -nyt
14 A:   [no tota jos sulla on (.) varmaan
15       niinku viis vuotta °ollu°
16 B:   -ei se ehkä niin kauan.=me
17       ollaan -nyt asuttu täs puoltoist
18       vuotta (0.5) sit me asuttiin (1.0)

```

Esimerkissä Aila kysyy kissan ikää, mutta Bea ei muista sitä ja aloittaa muistelemisen. Se ei kuitenkaan tuota tulosta eikä kerronta menneisyyden ajankohdista pääse alkuun. Bea siirtyykin kommentoimaan muistamattomuuttaan *hitsi ku* alkuisella lausumalla, jossa

on hieman anteeksipyytelevä sävy. Yksi tyypillinen *vitsin* ja *hitsin* konteksti onkin tilanteet, joissa on kerrontaa keskeyttävä unohtaminen. Tällöin tilanne voi saada anteeksipyytelevän sävyn joko implisiittisesti erilaisten paralingvististen piirteiden välityksellä tai tilannetta voidaan kommentoida myös eksplisiittisesti. Seuraavaksi kokoan tutkimukseni keskeiset havainnot.

6 Lopuksi

Olen tutkielmassani kartoittanut *vitsin* ja *hitsin* sekä niiden muodostamien kiteytyneiden lausumatyyppien funktioita ja tyypillisiä esiintymisympäristöjä. Olen sitonut analyysini havaintoja affekteista, joita *vitsin* ja *hitsin* sisältämällä lausumilla ilmaistaan ja toisaalta affekteja, joihin lausumilla vastataan. Olen osoittanut, että *vitsin* ja *hitsin* määrittelyt sanakirjoissa ovat suppeat eivätkä ilmennä kiteymien käyttöä ja funktioita vuorovaikutuksessa kuin vain pieneltä osin.

Totesin, että perinteissä partikkeliluokittelussa *vitsi* ja *hiksi* esitetään interjektioina ja voimasanoina. Tarkastelemanani lausumatyypit ovat mielestäni funktioiltaan moninaisemmat ja *vitsin* ja *hitsin* sisältämällä lausumilla puhuja voi osoittaa tulkintaansa edellä sanotusta ja jopa pidemmästäkin osasta keskustelua. *Vitsin* ja *hitsin* sisältävät kiteymät ovat mielestäni käytöltään myös dialogipartikkelimaisia. Dialogipartikkelit voivatkin muodostaa kokonaisen lausuman ja puheenvuoron yksin, mutta ne voivat toimia myös vuoron osana. Tutkimani kiteymät ovat reaktiivisia ja suuntautuvat edellisen vuoron affektisuuteen, kuten esimerkiksi luvussa 4 osoitin. Työni tarkoitus ei kuitenkaan ole ollut sijoittaa *vitsiä* ja *hiksiä* kiteymineen johonkin valmiiseen kategoriaan, vaan tarkoitukseni on ollut kuvata aikaisemman tutkimuksen riittämättämyys ja *vitsin* ja *hitsin* sisältämien lausumien funktioiden moninaisuus.

Osoitin luvussa 3, että *vitsillä* tai *hiksillä* voidaan aloittaa uusi topiikki ja uusi puhetoiminto. Uusi topiikki voi viritä aikaisemmasta keskustelusta, mutta *vitsillä* voidaan aloittaa myös kokonaan uusi toiminto esimerkiksi puhelinkeskustelussa tervehdyssekvenssin jälkeen. Tyypillisesti uusi topiikki alkaa *vitsin* tai *hitsin* sisältävällä ketjulla, joissa *vitsin* tai *hitsin* tai niiden muodostaman kiteymän jäljessä on konjunktio: *vitsi kun*, *voi vitsi ku*, *vitsi tuntuu et* ja *hiksi et se oli tylyy se ku*, mutta *vitsi* voi myös olla

ketjuuntumatta konjunktion kanssa: *vitsi kävi niin nolosti, vitsi siel oli ja vitsi oli noloo*. Sekä *vitsi* että *hitsi* uuden topiikin alussa osoittavat, että tulossa on affektinen kerronta.

Uuteen topiikkiin johdattavassa *vitsin* tai *hitsin* sisältämässä vuorossa voi olla mukana kertojan esittämää evaluaatiota tulevasta. Mielenkiintoista on, että samaa evaluaatiota kertoja voi käyttää myös kerrontansa lopussa olevissa evaluoivissa vuoroissa – kertoja voi aloittaa kerrontansa esimerkiksi *vitsi se oli noloo* tyyppisellä lausumalla ja päättää kerrontansa samansisältöiseen *vitsin* sisältämään lausumaan. Näin kertomuksesta syntyy kehämäinen.

Voi vitsi ku -alkuisella vuorolla voidaan aloittaa topiikki, joka sisältää sekä positiivisen että negatiivisen affektin. Kiinnostavaa on, että *voi vitsi* toimii myös responssina monitulkintaiseen kerrontaan, jonka valenssi on epäselvä. Näyttäisikin siltä, että kiteymän *voi vitsi* käyttö liittyy niin monitulkintaisen kerronnan aloitukseen kuin monitulkintaiseen kerrontaan reagointiin kerronnan ollessa kesken. Tämä on kuitenkin alustava havainto ja asian tutkimiseen tarvittaisiin enemmän esimerkkejä. Luvussa 4 tarkastelin *voi vitsiä* responssina monitulkintaiseen kerrontaan ja totesin, että *voi vitsi* voi saada enemmän positiivisen tai negatiivisen sävyn, vaikka kiteymä ei itsessään ilmaise positiivista tai negatiivista valenssia. Erilaisten muiden piirteiden avulla kiteymän on mahdollista saada joko enemmän positiivinen tai negatiivinen valenssi.

Kun *voi vitsi* on tuotettu kerronnan kohtaan, jossa kerronta sisältää sekä positiivisen että negatiivisen valenssin, *voi vitsi* on prosodialtaan ja paralingvistiikaltaan samansuuntainen edeltävän vuoron kanssa. *Voi vitsi* voi vastata paralingvististen piirteiden avulla kerrotun valitusosaan ja toisintaa negatiivista sävyä, mutta *voi vitsi* voi poimia myös edeltävän vuoron iloisen sävyn ja toisintaa sitä. Jos yksittäisessä vuorossa on kaksi vastakkaista affektia, *voi vitsi* todennäköisesti poimii jälkimmäisen. Tällaisia tapauksia olen analysoinut vain muutaman, joten useampien esimerkkien analyysi olisi tarpeen pitävien johtopäätösten tekemiseksi. Kiteymällä *voi vitsi* voidaan joka tapauksessa ilmentää keskenään päinvastaista asennoitumista.

Mielenkiintoinen *vitsin* käyttö on myös affektiivisen keskustelun jäsentäminen: *vitsin* sisältämällä lausumalla voidaan palauttaa keskustelu topiikkiin, jota ei ole syystä tai toisesta saatu päätökseen. Usein tällaisissa tapauksissa keskustelu on rönsynnyt yksityiskohtaan tai toiseen aiheeseen, eikä kertoja ole saanut riittävää käsittelyä aloitta-

malleen topiikille tai sen sisältämälle affektille. Kyseisissä tilanteissa kertojan on mahdollista *vitsin* avulla palauttaa keskustelu alkuperäiseen tai antaa alkuperäiseen kertomukseen jokin uusi näkökulma tai sävy. *Vitsi* -alkuisella vuorolla on myös mahdollisuus syventää kertomusta. *Vitsi* ei kuitenkaan riitä yksin riitä palauttajaksi, vaan *vitsi* liittyy esimerkiksi siirtymää ilmaisevaan adverbiin tai partikkeliin.

Topiikin loppuun sijoittuvan *voi vitsin* yksi funktio on merkitä asian jatkokäsittelyn tarpeettomuutta tai laajemman kokonaisuuden päättämistä. Topiikin loppuun sisältyy muitakin lopettelua implikoivia elementtejä, kuten taukoja, vaimeammalla äänellä tuotettua puhetta (ks. esim. Hakulinen & Sorjonen 2012: 166–170), vuorojen päättymistä *ja*-konjunktioon (esim. Kalliokoski 1987; Koivisto 2011; VISK § 1042) ja *joojoo*-partikkelin käyttöä (Kunnari 2011: 16–38). Toistoilmaus implikoi, että keskustelukumppani voi lopettaa lisäinformaation tuoton (Stivers 2004: 271) ja osoittaa kuulijalle, että käynnissä olevan toiminta voi loppua (Golato ja Fagual 2008: 243). Keskustelun kuluessa on voitu käyttää myös runsaasti *niin*-partikkelin erilaisia affektisia variantteja, jotka ovat merkkejä affiliaation osoittamisesta ja halusta kuulla lisää (Sorjonen 1997: 160–163, 183; 2001: 232–233, 237–238). Kun topiikki lähenee loppua, keskusteluun sijoittuu enemmän *joo*-partikkelia, joka voidaan nähdä affektia jarruttavaksi ja edeltävän vuoron tiedon ymmärryksen kiittaamiseksi (Sorjonen 1997: 160–163, 183). Näenkin, että *voi vitsi* on yksi lisäkeino osoittaa topiikin päättymistä, lisäkäsittelyn tarpeettomuutta ja jopa kokonaisen keskustelun lopettamista. *Voi vitsi* voikin sijoittua aivan keskustelun loppuun, jolloin kiiteymä tuotetaan juuri ennen hyvästelyjä.

Analyysin ohessa olen nostanut esiin *vitsin* ja *hitsin* käytölle tyypillisiä konteksteja ja affekteja. Usein *vitsi* liittyy keskusteluihin, joiden ilmapiiri on arka. Keskustelunaiheet voivat olla henkilökohtaisia ja syviä, ja kertoja voi avata tarkasti tuntemuksiaan. *Vitsiä* käytetään sellaisissa konteksteissa, joissa puhutaan asioista, jotka ovat tekemättä ja jotka tekemättömyyden vuoksi aiheuttavat jonkinasteista huolta tai ahdistusta. *Vitsillä* voidaan aloittaa topiikki, johon voi liittyä erilaisia ja eriasteisia negatiivisia affekteja, kuten huolta, stressiä, saamattomuudentunnetta ja ahdistuneisuutta.

Toinen tyypillinen konteksti on kertomukset, jotka ovat jollakin tavoin no-loja tai kiusallisia, ja joista kerrotaan humoristiseen sävyyn. Tällöin affektina on usein häpeän tunne: on esimerkiksi tehty asioita, jotka myöhemmin kaduttavat. Toisaalta *vitsiä*

käytetään myös positiivisiin, iloisein ja onnellisiin asioihin reagoinnissa ja niistä kerrottaessa. *Vitsin* sisältämiä lausumia on runsaasti käytössä esimerkiksi kehuissa ja onnitelukonteksteissa ja *vitsin* sisältämällä lausumilla voidaan ilmaista ihailua, affiliaatiota ja innostumista. *Voi vitsi* osoittaa monitulkintaiseen ja enemmän positiivissävytteiseen kerrontaan myötätuntoa, iloa ja onnellisuutta ja monitulkintaiseen ja enemmän negatiivissävytteiseen kerrontaan myötätuntoa ja harmittelua. Sekä *vitsi* että *hitsi* liittyvät konteksteihin, joissa puhuja on unohtanut esimerkiksi jonkin sanan ja aloittaa muistelun tai sana-haun. Tällaisissa esimerkeissä *vitsi* ja *hitsi* voivat sisältyä lausumiin, joissa kommentoidaan muistamattomuutta. Sävy voi olla anteeksipyytävä.

Aineistossani *hitsejä* on vain vähän, joten suuria yleistyksiä tai *vitsin* ja *hitsin* käyttöjen vertailua on mahdoton tehdä. Omanlaisensa tulos on kuitenkin se, että aineistooni on löytynyt satunnaisella keskustelujen selaamisella paljon enemmän *vitsejä* kuin *hitsejä* – *vitsi* vaikuttaa olevan käytöltään yleisempi. Työn johdannossa osoitinkin, että Korpin korpuksessa ”Internet-keskusteluaineistoja” löytyy 74885 kappaletta *vitsejä* ja vain 7702 kappaletta *hitsejä*. Tulokset ovat siis samansuuntaisia oman aineistoni löydösten kanssa. Totesin myös, että sekä *vitsin* että *hitsin* muodostamissa kiteymissä niin puhutussa kuin kirjoitetussa vuorovaikutuksessa yleisimmät partikkelit ovat *voi*, *ei* ja *ai*, jotka on lueteltu yleisyydeltään laskevassa järjestyksessä – *voi*-partikkeli esiintyy *vitsin* ja *hitsin* kanssa yleisimmin. *Hitsiä* kiteymineen voisi jokatapauksessa tutkia laajemmasta aineistosta, koska *hitsillä* on useita tärkeitä funktioita keskustelussa, joista tässä tutkimuksessa osoitettiin vain muutamia. Lisäksi mielenkiintoista olisi tutkia institutionaalisia aineistoja, sillä uskon, että *vitsiä* ja *hitsiä* voi löytyä myös institutionaalisista konteksteista. Oma aineistoni koostuu arkipuheesta, sillä institutionaalisia keskusteluja selatesani silmiini ei osunut yhtäkään *vitsiä* tai *hitsiä*.

Vitsin ja *hitsin* sisältämät lausumat ovat jatkuvasti käytössä erilaisissa keskusteluissa. Lausumia, jotka sisältävät affektisen *vitsin* tai *hitsin*, tuotetaan päivittäin erilaisissa keskusteluympäristöissä. *Vitsejä* ja *hitsejä* näkee WhatsApp keskusteluissa, Instagramin ja Facebookin tarinoissa ja päivityksissä, keskustelupalstoilla sekä kirjeissä ja romaaneissa. *Vitsejä* ja *hitsejä* kuulee tv-ohjelmissa, WhatsApp-ääniviesteissä, ystävien kanssa keskustellessa ja julkisissa kulkuvälineissä matkustaessa. Työssäni avasin näiden yleisten kiteymien käytön laajoja funktioita ja tutkittavaa riittää vielä. Päätän työni aineistostani lainattuihin sanoihin: *£voi vitsi, oli kyllä nii hauskaa.£*

Lähteet

- AMEKA, FELIX 1992: Interjections: The universal yet neglected part of speech. – *Journal of Pragmatics* 18, s. 101–118.
- AUER, PETER 1996: On the prosody and syntax of turn-continuations. – Elizabeth CouperKuhlen & Margret Selting (toim.), *Prosody in conversation*, s. 57–100. Cambridge: Cambridge University Press.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2009: A sequential approach to affect: The case of “disappointment” – Markku Haakana, Laakso & Lindström (toim.), *Talk in interaction. Comparative perspectives*, s. 94–123. Helsinki.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – MARGRET SELTING 2001: Introducing interactional linguistics. – Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Studies in interactional linguistics*, s. 1–22. Amsterdam: John Benjamins.
- ETELÄMÄKI, MARJA – MARKKU HAAKANA – MIA HALONEN: Keskustelukumppanin kehuminen suomalaisessa keskustelussa. *Virittäjä* 117 (4), s. 460–493.
- GENETZ, ARVID 1890: *Suomen partikkelimuodot*. Helsinki.
- GOFFMAN, ERVING 1978: Response cries. – *Language* 54 (4), s. 787–815.
- GOLATO, ANDREA 2005: *Compliments and compliment responses. Grammatical structure and sequential organization*. Amsterdam: Benjamins.
- GOLATO, ANDREA – ZSUZSANNA FAGYAL 2008: Comparing single and double sayings of the German response token ja and the role of prosody: A conversation analytic perspective. – *Research on Language and Social Interaction*, 4(3) s. 241–270. Taylor & Francis Group, LLC.
- GOODWIN, CHARLES 2007: Participation, stance and affect in the organization of activities. *Discourse and Society* 18, 53–73.
- GOODWIN, MAJORIE HARNESS 1990: *He-said-she-said: talk as social organization among black children*. Bloomington: Indiana University Press.
- GUMPERZ, JOHN 1982: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAAKANA, MARKKU 1996: Huumori ja vakava keskustelun kategorioina – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja II*. Kieli 10, s. 141–172. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI 1996: Suomalaisen keskustelun keinoja II. *Kieli* 10. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- HAKULINEN, AULI 1997: Vuorottelujäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet*, s. 32–55. Tampere: Vastapaino.
- HAKULINEN, AULI – FRED KARLSSON 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI & MARJA-LEENA SORJONEN 2012: Being equivocal: Affective responses left unspecified. – Anssi Peräkylä & Marja-Leena Sorjonen (toim.), *Emotion in interaction*, s. 147 – 173. Oxford: Oxford University Press.
- HARKINS, JEAN & ANNA WIERZBICKA 2001: *Emotions in cross-linguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HERITAGE, JOHN 1996 [1984]: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Suom. Outi Paoloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Helsinki: Gaudeamus.
- HERVA, MARJA 1988: Keskustelunaiheen vaihtuminen ja sidoksisuuden muodostuminen keskustelujaksoihin. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- JEFFERSON, GAIL 1978: Sequential aspects of storytelling in conversation. – Jim Scheinkein (toim.) *Studies in the organization of conversational interaction*, s. 219–248. New York: Academic Press.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: *Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Helsinki: SKS.
- KALLIOKOSKI, JYRKI – MARJA-LEENA SORJONEN 2001: ”Tästä asiasta me ei oikeestaan vielä tiedetä mitään”. Auli Hakulinen 60 vuotta. *Virittäjä* 105 (1), s. 133–138.
- KASTARI, ANNA 2006: Dialogipartikkelien *aha(a)* ja *ai jaa* tehtävistä keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Kielitoimiston sanakirja* 2018. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018 [viitattu 14.3.2018].
- KOIVISTO, AINO 2011: Sanomattakin selvää? *Ja, mutta* ja *että* puheenvuoron lopussa. Suomen kielen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- KOIVISTO, AINO 2006: *Et(tä)*-loppuiset vuorot keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- KORKALAINEN, MARIA 2002: Myötäelämisen dynamiikkaa: affiliation kutsuminen, tarjoaminen ja torjuminen nuorten naisten omakohtaisessa kokemuksestonsa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- KUNNARI, MIIA 2011: Kahdentunut dialogipartikkeli *joojoo* keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

- KUUSELA, PINJA 2013: "Se oli ihan hirveetä." Kerrottavuus, kasvouhka ja intensifi-
kaatio. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the inner city: studies in the Black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LABOW, WILLIAM – WALETZKY, JOSHUA 1967: Narrative analysis: Oral versions
of personal experience. *Journal of narrative and life history* 7 (1–4), s. 3–38.
- LEPOLA, MAIJA 2013: Suomen *no*-partikkeli keskustelun kerrontajaksoissa. Suomen
kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- LINDEMAN, INKERI 2014: *Oho*-interjektio keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -
tutkielma, Helsingin yliopisto.
- LINDSTRÖM, ANNA – MARJA-LEENA SORJONEN 2013: Affiliation in Conversa-
tion – Sidnell & Stivers (toim.), *The Handbook of Conversation Analysis*, s. 350–
369. West Sussex: Blackwell Publishing Ltd.
- LINKOJOKI, LAURA 2014: *Voi sinua* -konstruktion semantiikkaa Agricolasta nykypäi-
vään. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- LUOMA-AHO-NYMAN, SANNA 2001: Dialogipartikkeli *mm* kolmen nuoren tytön
keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- MANDELBAUM, JENNIFER 1987: Recipient-driven storytelling in conversation.
Väitöskirja. The University of Texas at Austin.
- NIEMELÄ, MAARIT 2011: Multimodaaliset keinot arkikeskustelussa. – Pentti Hadding-
ton ja Liela Kääntä (toim.), *Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimodaalinen näkö-
kulma sosiaaliseen toimintaan*, s. 49–64. Helsinki: SKS.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. I–V. 1951–1961. Helsinki: WSOY.
- ODGEN, RICHARD – AULI HAKULINEN – LIISA TAINIO 2004: Indexing 'no news'
with stylization in Finnish. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Celia Ford (toim.), *Sound
Patterns in Interaction*, s. 299–334. Amsterdam: John Benjamins.
- PEKKANEN, NIINA 2017: *Okei*-dialogipartikkelin käyttötavoista keskustelussa. Suo-
men kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi* 2. Porvoo: WSOY.
- PERÄKYLÄ, ANSSI – MARJA-LEENA SORJONEN 2012: *Emotion in Interaction*.
Oxford: Oxford University Press.
- PIETIÄINEN, SANNA 2014: "Kyllä pitäisi kiinnostaa". *Kyllä*-partikkelilla alkavat lau-
set nettikeskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

- PIHLAJAMAA, KERTTU 2019: *Hei*-partikkeli keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- POHJOLA, ANNA 2013: *Voi*-partikkeli seuralaisineen keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- PURRA, PIA – LIISA RAEVAARA – EEVA-LEENA SEPÄNEN – LIISA TAINIO 1991: ”Joku oli sanonut jotakin lapsista”. Arkikokemukset heijastamassa ja rakentamassa naisten kokemuksia. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi ja Mirja Saari (toim.) *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä*, s. 17–42. Helsinki: SKS.
- REBER, ELISABETH 2012: *Affectivity in Interaction: Sound Objects in English*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- RINNE, ANNE 1989: Kirosojen käyttö keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- ROUTARINNE, SARA 1990: ”Älkää järkyttykö mut tääl on yks toukka!” Helsinkiläistyttyjen dramaattisia juttuja. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- ROUTARINNE, SARA 2003: Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulku kertojien vuorovaikutuskeinoina. Suomen kielen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- RYAVE, ALAN 1978: On the achievement of a series of stories. – Jim Schenkein (toim.) *Studies in the organization of conversation interaction*. New York: Academic Press.
- SACKS, HARVEY 1974: An analysis of the course of a joke’s telling in conversation. Teoksessa Richard Bauman ja Joel Sherzer (toim.) *Explorations in the ethnography of speaking*, s. 337–353. Cambridge: Cambridge University Press.
- SACKS, HARVEY 1987: Preference for agreement and contiguity in sequences in conversation. – Graham Button ja John Lee (toim.) *Talk and social organization* s. 54–69. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- SACKS, HARVEY 1992: *Lectures on conversation*. Volume II. Cambridge: Blackwell Publishers.
- SACKS, HARVEY – EMANUEL SCHEGLOFF – GAIL JEFFERSON 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. – *Language* 50 s. 696–735.
- SCHEGLOFF, EMANUEL 1996: Turn organization: one intersection of grammar and interaction. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and grammar*, s. 52–133. Cambridge: Cambridge University Press.

- SCHEGLOFF, EMANUEL 2007: *Sequence Organization in Interaction*. Vol 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- SETÄLÄ, E. N. 1904: *Suomen kielioppi: äänne- ja sanaoppi oppikoulua ja omin pain opiskelua varten*. Helsinki: Otava.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1997: Recipient activities: particles *nii(n)* and *joo* as responses in Finnish conversations. Väitöskirja. University of California, Los Angeles.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1999: Dialogipartikkelien tehtävistä. – *Virittäjä* 103 2/1999, s. 170–194.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: Responding in conversation. A study of response particles in Finnish. *Pragmatics & Beyond New Series* 70. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- STEENSIG, JAKOB 2012: *Conversation Analysis and Affiliation and Alignment*. Blackwell Publishing Ltd.
- STIVERS, TANYA 2004: *No no no* and Other Types of Multiple Sayings in Social Interaction. – *Human Communication Research* Vol. 30 No. 2, s. 260–293.
- STIVERS, TANYA 2008: Stance, Alignment, and Affiliation During Storytelling: When Nodding Is a Token of Affiliation. – *Research on Language and Social Interaction*, 41, s. 31–57.
- STIVERS, TANYA – LORENZA MONDADA – JAKOB STEENSIG 2011: *Knowledge and Morality in Conversation. Rights, Responsibilities and Accountability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAINIO, LIISA 1996: Kannanotoista arkikeskustelussa. – Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja II*. Kieli 10, s. 81–108. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- VILKUNA, MARIA 2000: *Suomen lauseopin perusteet 2*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkooversio, viitattu 12.12.2018. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
- WARIS, TUULA 2007: *Just* keskustelussa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

WIERZBICKA, ANNA 1999: *Emotions across languages and cultures: Diversity and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

WILCE, JAMES 2009: *Language and emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Liite: Litterointimerkit

1. Sävelkulku

Prosodisen kokonaisuuden lopussa:

.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio

Prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa:

-	seuraava tavu lausuttu ympäristöä korkeammalta
-	seuraava tavu lausuttu ympäristöä matalammalta
t _ä ssä	(alleviivaus) painotus tai sävelkorkeuden nousu

2. Päällekkäisyydet ja tauot

[	päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko: 0,2 sekuntia tai vähemmän
(0.5)	mikrotaukoa pidempi tauko, pituus ilmoitettu sekunnin kymmenesosina
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

3. Puhenopeus ja äänen voimakkuus

>tota ni<	(sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
<just>	(ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso
ju:st	(kaksoispiste) äänteenvenytyks
°ihan kiva°	ympäristöä vaimeampaa puhetta
JAHA	ympäristöä voimakkaampaa puhetta

4. Hengitys

.hhh	sisäänhengitys, yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
hhh	uloshengitys
.joo	(piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen
.mt	"maiskausääne"

5. Nauru

he he	naurua
a(h)i jaa	sana lausuttu nauraen
fei nukutaƒ	hymyillen lausuttu jakso

6. Muuta

#semmone#	nariseva ääni
@just@	äänen laadun muutos
si-	(yhdyserkki) sana jää kesken
s'tä	(rivinylinen pilkku) vokaalin kato
kato	(lihavointi) voimakkaasti äännetty klusiili
no<	(nuoli vasemmalle sanan lopussa) katkos puheen virrassa; glottaaliksiili
(tai)	sulkeiden sisällä epäselvästi kuultu jakso
(--)	jakso, josta ei ole saatu selvää
(( ))	kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta